

Riječka pisana baština u 19. stoljeću

Stolac, Diana

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2021**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/um:nbn:hr:186:880197>

Rights / Prava: [In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

NAŠE STARO ZLO.

Gospodine, osloboди нас од зла!
OTČE NAŠ.

U Hàrvatah od vrémenah davnih,
Uz krépostih někih puno slavnih,
Jedno stalno zlo, baš kó baština,
Vék prelazi od otca na sina,
Zlo to izvor drugih jeste zalah,
Uzrok mnogih kod nas jur pečalah,
I kó négda, tako baš i sada,
Kudgod gledaš, svuda zlo to vlada,
Jer u obće cio nam narod truje,
A u poseb svakom sárce kljuje,
Baš kó jastreb Prometea ²⁾ hudi.
Zlo to bolje sve nadvlada éudi,
Razkidajuć svaki savez bratski,
Jur priréčje postà: *jal hàrvatški.*³⁾

Mirko Bogović
Domorodni glasi, u Réki, 1848.

Diana Stolac i suradnici

**RIJEČKA
PISANA BAŠTINA
U 19. STOLJEĆU**

Filozofski fakultet u Rijeci

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KROATISTIKU

Nakladnik

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

Za nakladnika

izv. prof. dr. sc. Ines Srdoč-Konestra

Recenzenti

izv. prof. dr. sc. Ines Srdoč-Konestra

izv. prof. dr. sc. Gianna Mazzieri-Sanković

doc. dr. sc. Maja Čutić Gorup

Grafička priprema

Tempora, Rijeka

Tisk

Tiskara Sušak, Rijeka

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 150119080.

ISBN 978-953-361-029-0 (tiskano izdanje)

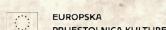
ISBN 978-953-361-030-6 (e-izdanje)

Pripremu i tisk kataloga sufinanciralo je Sveučilište u Rijeci projektom **Hrvatska pisana baština od 18. do 20. stoljeća – uniri-human-18-285** i projektom **Riječka pisana baština u 19. stoljeću** (Rijeka – Europska prijestolnica kulture 2020 – 27 susjedstava – Susjedstvo Kampus).

RIJEKA 2020.eu

Luka različitosti

EUROPSKA
PRIJESTOLNICA KULTURE

KAMPUS KREATIVNI TIM

SVEUČILIŠTE
U RIJECI

PREDGOVOR

Izložba *Riječka pisana baština u 19. stoljeću* bila je tijekom siječnja 2021. postavljena na vanjskim panelima na šetnici na Kampusu Sveučilišta u Rijeci, a ponovno na Korzu u lipnju.

Izložba je pripremljena unutar projekata *Riječka pisana baština u 19. stoljeću* (Rijeka Europska prijestolnica kulture 2020 – 27 susjedstava – Susjedstvo Kampus) i *Hrvatska pisana baština od 18. do 20. stoljeća* (Sveučilište u Rijeci, potpora: uniri-human-18-285), koje vodi Diana Stolac s Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci.

Kultura svakoga prostora ima svoje korijene u prošlome vremenu i treba je istražiti te u suvremenu kulturu uključiti one cjeline koje doprinose razvoju prostora u novim okolnostima. Kulturno nasljeđe nije samo spomenik prošlosti nego i aktivni čimbenik suvremene kulture. Identitet grada uvijek se čita i iz prošlosti i iz sadašnjosti.

Izložba riječke tiskane baštine iz 19. stoljeću pokazuje da je u tome vremenu Rijeka bila središte niza kulturnih aktivnosti i dio europskoga kulturnog prostora. Naš je grad predstavljen kao višejezična i višekulturalna urbana cjelina u 19. stoljeću, što se tradira do današnjega vremena.

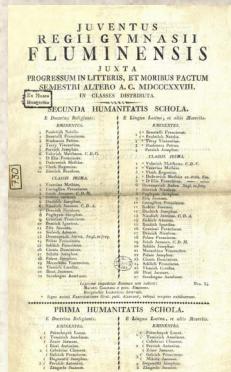
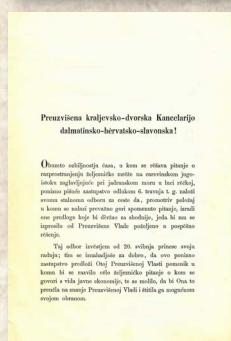
Izložba progovara kroz bogatu slikovnu dokumentaciju tiskarstva u Rijeci u 19. stoljeću, s naglaskom na hrvatskome tisku, ali i s prikazom knjiga, novina, časopisa, progresa i drugih tiskovina na talijanskom, mađarskom i njemačkom jeziku. Upravo slikovni materijal na izloženim plakatima najbolje pokazuje višejezičnost kao obilježje riječke kulture u 19. stoljeću, uz prateće tekstove na talijanskom, mađarskom i njemačkom na nekima od plakata, uz hrvatski i engleski na svima.

Izložbe traju do skidanja plakata – da ostane trag, pripremljen je ovaj katalog.

Pozivamo vas da se prošetate kroz našu izložbu zamišljajući veće formate plakata.

Diana Stolac i suradnici

RIJEČKA PISANA BAŠTINA U 19. STOLJEĆU

Izložba pripremljena unutar projekata:

Riječka pisana baština u 19. stoljeću

(Rijeka – Europska prijestolnica kulture 2020 – 27 susjedstava – Susjedstvo Kampus)

Hrvatska pisana baština od 18. do 20. stoljeća

(Sveučilište u Rijeci, potpora: uniri-human-18-285)

Voditeljica projekata: Diana Stolac, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

Članovi tima:

- Corinna Gerbaz-Giuliano, Borana Morić-Mohorovičić, Kristian Novak i Anastazija Vlastelić, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet
- Sanja Holjevac i Nina Spicijarić Paškvan, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci
- Sanja Kosić i Lea Lazzarich, Sveučilište u Rijeci, Sveučilišna knjižnica Rijeka
- Mateja Fumić Bistre i Petra Radošević, doktorandice poslijediplomskoga studija „Povijest i dijalektologija hrvatskoga jezika”, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

Recenzentice:

izv. prof. dr. sc. Ines Srdoč-Konestra, izv. prof. dr. sc. Gianna Mazzieri-Sanković i doc. dr. sc. Maja Ćutić Gorup, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet

Tehnička priprema plakata:

Petra Večerić

Prijevodi:

Petra Sapun Kurtin (engleski), Corinna Gerbaz-Giuliano (talijanski), Eszter Tamasko Baričević (mađarski), Kristian Novak (njemački)

Tiskak plakata:

Sveučilište u Rijeci, Akademija primijenjenih umjetnosti

U zimskom semestru akademske 2019./2020. godine na kolegiju *Odabrane teme iz povijesti i dijalektologije hrvatskoga jezika* studentima prve godine diplomskoga dvopredmetnog studija Hrvatski jezik i književnost predstavljen je projekt i zajednički je obrađen širi kontekst za proučavanje riječke pisane baštine u 19. stoljeću.

RIJEKA'S 19th-CENTURY WRITTEN HERITAGE

The exhibition was prepared as part of the project:

Rijeka's 19th-Century Written Heritage

(Rijeka 2020 European Capital of Culture – 27 Neighbourhoods – Campus Neighbourhood)

Croatian Written Heritage from the 18th to the 20th Century

(University of Rijeka, funding/grant: uniri-human-18-285)

Project leader: Diana Stolac, University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences

Team members:

- Corinna Gerbaz-Giuliano, Borana Morić-Mohorovičić, Kristian Novak, and Anastazija Vlastelić, University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences
  - Sanja Holjevac and Nina Spicijarić Paškvan, Croatian Academy of Sciences and Arts, Department of Historical and Social Sciences in Rijeka
  - Sanja Kosić and Lea Lazzarich, University of Rijeka, University Library Rijeka
  - Mateja Fumić Bistre and Petra Radošević, PhD students, Doctoral Programme “History and Dialectology of the Croatian Language”, University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences

Reviewers:

Assoc. Prof. Ines Srdoč-Konestra, PhD, Assoc. Prof. Gianna Mazzieri-Sanković, PhD, and Asst. Prof. Maja Ćutić Gorup, PhD, University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences

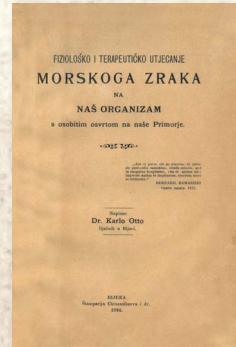
Poster production: Petra Večerić

Translations:

Petra Sapun Kurtin (English), Corinna Gerbaz-Giuliano (Italian),
Eszter Tamasko Baričević (Hungarian), Kristian Novak (German)

Poster print: University of Rijeka, Academy of Applied Arts

The project and the broader context for the study of Rijeka's 19th-century written heritage were presented in the winter semester of academic year 2019/2020 in the course *Selected Topics in the History and Dialectology of the Croatian Language* to first-year graduate students of the double major MA programme Croatian Language and Literature.

Terapeutički dio.

Pošto sam, kako sam i namjeravao, već dovoljno istavio i obrazložio važnost morskoga zraka za čovječe zdravlje, sad ću da predjem na terapeutičke indikacije i kontraindikacije morskoga zraka.

Kočka slabost, koja je uzrokom da mnogi

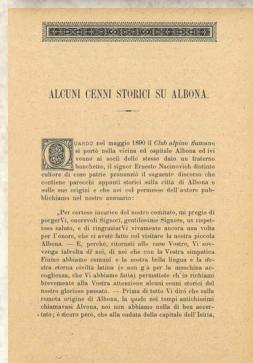
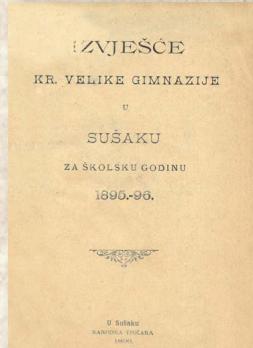
Akadem stranica koja je nezvanično, da mnogi ljudi, uključujući i mene, smatraju da je jedna od najboljih stranica poznata za naše mališane. Da nam ostale stranice kožu ojačaju, pak da se tako ne nahlađimo i ne preočajmo, treba da bude temperatura što postojanija, da se naše tijelo usmogne duže hvati i boraviti na otvorenim te se tako stupnjevi približavati na hlađenje temperature. Tima koža će ojedino i ojačati i poboljšati. Povećavajući temperaturu početno od velikih razlika, učinimo kožu učinkovitiju i rješavajući još zračno stvarjanje, koje je osoba svijet primorskih krajeva, u učinak se zračnjeno stvarjanja opusa u temelju, što se trajno i neprestano koža oblažiće kruhini. Kad zravnat veliči ularni na mase kožne površine pa pod kapast, onda se koža konzervira i puna kruhine. To neprestano zračno kruhino učinjava kožu učinkovitiju.

Pripomenak.

Hrvatsko je Primorje, kao malo koja zemlja na svijetu, puno prirodnih veličanstvenih divljih krastova i ljepota. Na podnožju se kremlj bregova sastoji u velikim klinovima i slijepima, u kojima

rednju i nizu bijeli gradići i pitemo solu, koja se stope npravo na ulicama slijedi i čistog morića, ali i vremena kada je u potpunosti uklonjeno od dana do dana, od godine do godine raste brežuljan i ljudi, koji late u blagodanju sijeku i drugi kreču u vremenu kada je u potpunosti uklonjeno mještaj, da potraže ljeđom svetu mještajno zdravlje, našoj rednjem grodu, u kraljici Opatiji, Biogradu, vinogradima Šibenika, Komiža, u slavničkoj Šibeniku, u svjetlosti svih svetih, u hrvatskoj Primorju, da se okrije i obnovi, da se zadrži zatočenica kraljica i čili i drahon i tijekom vremena.

POVIJESNI KULTURNI KRAJOLIK URBANE RIJEKE

Ime i prezime učitelja	Obrudavanje u predmetu	Obrazovanje u naravi	Učenje u vremenu	Opaska
Krešnik Franjo Ivanović	grček	IV	4	—
Martinković Josip prezent	latinski	VII-VIII	15	—
Marić Matija prezent, projekt članak	latinski	I-III (I-III)	20	Prepravljeno u latinski jezik
Krema Franjo, prezent	nemacki	VII-VIII	10	Nedostatak vremena
Jurandžić Štefka prezent	srpski	VII-VIII	12	Nedostatak vremena
Mante Ernac prezent	latinski francuzski	III I-III	10	Nedostatak vremena
Miličević Ivan, prezent	latinski	VI-VII	15	Latinski jezik Kvalitetne učivo članak
Marić Matija Ivanović	latinski grček	VII-VIII	16	Nedostatak vremena
Virag Aleksandar prezent	latinski grček	I-III V-VII	15	Cesar August članak

Kultura svakoga prostora ima svoje korijene u prošlomu vremenu i treba je istražiti te u suvremenu kulturu uključiti one cjeline koje doprinose razvoju prostora u novim okolnostima. Kulturno nasljeđe nije samo spomenik prošlosti nego i aktivni čimbenik suvremene kulture. Identitet grada uvijek se čita i iz prošlosti i iz sadašnjosti.

Rijeka nije izuzetak.

Izložba riječke tiskane baštine iz 19. stoljeća pokazuje da je u tome vremenu Rijeka bila središte niza kulturnih aktivnosti i dio europskoga kulturnog prostora. Naš je grad predstavljen kao višejezična i višekulturalna urbana cjelina u 19. stoljeću, što se tradira do današnjega vremena.

Izložba progovara kroz bogatu slikovnu dokumentaciju tiskarstva u Rijeci u 19. stoljeću, s naglaskom na hrvatskome tisku, ali i s prikazom knjiga, novina, časopisa, proglosa i drugih tiskovina na talijanskom, mađarskom i njemačkom jeziku. Upravo slikovni materijal na izloženim plakatima najbolje pokazuje višejezičnost kao obilježje riječke kulture u 19. stoljeću, uz prateće tekstove na talijanskom, mađarskom i njemačkom na nekim od plakata, uz hrvatski i engleski na svima.

Nije to, naravno, sveobuhvatna slika riječke pisane baštine u 19. stoljeću – zato što je izložba prostorno ograničena, ali i zato što nisu svi rukopisi doživjeli svoju tiskanu verziju, stoga ćemo nakratko zaviriti i u rukopise toga vremena.

HISTORICAL CULTURAL HERITAGE OF URBAN RIJEKA

Cultural roots of any place can be traced back to its past and deserve careful exploration, so that those elements that could contribute to its future development in new circumstances may be included in its contemporary culture.

Cultural heritage is not a mere monument to the past but rather an active participant of contemporary culture. A city's identity is always read from its past and present.

Rijeka is no exception.

The exhibition of Rijeka's 19th-century print culture reveals Rijeka of the time as a cultural hub and a participant of the European cultural scene. Our city was being presented as a multilingual and multicultural urban whole in the 19th century, a tradition maintained to this day.

The pictorially rich exhibition documents the 19th-century history of printing in Rijeka, with an emphasis on the Croatian press, but also showcasing books, newspapers, magazines, proclamations and other publications in Italian, Hungarian and German language. The pictorial material on the exhibited posters best portrays multilingualism as a feature of Rijeka's 19th-century culture, with accompanying texts in Italian, Hungarian and German on some of the posters, along with Croatian and English on all of them.

Understandably, the exhibition does not attempt to provide a comprehensive picture of Rijeka's 19th-century written heritage – partly due to its limited space, but also because some manuscripts never received their printed version, and we shall therefore also take a brief look at the manuscripts of the time.

RIJEKA I INJEZINI JEZICI U 19. STOLJEĆU

Gvoriti o pisanoj i tiskanoj baštini nije moguće bez uvida u jezik grada, ili bolje rečeno, u jezike ovoga grada.

Jačanjem industrije Rijeka privlači stručnjake, majstore, radnike i mnoge ljudi iz svih krajeva Monarhije u potrazi za boljim životom. Stoga ne čudi da se miješaju jezici, ne samo oni koji se stoljećima govore u Rijeci, hrvatski i talijanski, ne samo administrativni službeni, mađarski i njemački, nego i češki, slovački, slovenski...

Ne smije se zaboraviti ni latinski kao jezik Crkve i intelektualaca na europskome tlu. Pa na kraju stoljeća sve prisutniji engleski, na drugim europskim prostorima još ne tako poznat, ali u Rijeci, lučkome gradu, već se čuje. Potvrđuje to rječnik pomorskih termina *Dizionario di termini marittimi italiano inglese e inglese italiano per uso della marina mercantile* iz 1878.

I, naravno, jedno je pisani, a drugo govoren jezik, pa će ova izložba pokazati samo jednu stranu, onu službenu. Nažalost, čakavski i fijumanski, onodobni jezici luke, trgovina, ulica i kala nisu bili jezici knjiga, zakona i škole.

Ova izložba nudi jedan uvid u Rijeku i njezine jezike u 19. stoljeću. Započinje pregledom jezika u riječkim tiskanim djelima, a onda prelazi na kronološki pogled u Rijeku kroz desetljeća. U svakome se desetljeću pokušava pokazati još slika naslovica knjiga i novina jer natpisi na naslovnicama pokazuju različite tiskare u Rijeci tijekom 19. stoljeća, različita grafijska rješenja za hrvatski jezik, različite jezike, različite tipove tiskovina i širok raspon tema: vjerske, književne, jezikoslovne, administrativne...

Ali, nužno je bilo sve smjestiti i u širi kontekst. Kao što pjesnik kaže – *nitko nije otok* – tako ni riječka pisana baština nije razumljiva bez svoga konteksta, svoga okruženja. U tome svoje mjesto nalaze izdanja u drugim hrvatskim gradovima, ali i u drugim dijelovima Monarhije, djela koja su obilježila europsku kulturu toga vremena, ili, pak, ona tematski vezana uz Rijeku.

Osim pisanih i tiskanih djela u širi kontekst svakako ulaze vrste škola i njihovi jezici, komunalno poslovanje...

Sve to govori o multikulturalnosti i multijezičnosti kao dvjema temeljnim odrednicama riječke pisane baštine u 19. stoljeću.

RIJEKA AND ITS LANGUAGES IN THE 19th CENTURY

In order to talk about written and printed heritage of the city, we need to have an insight into its language, or as in this case, its various languages.

With a growing industry, Rijeka was attracting more and more experts, craftsmen, workers and people from all parts of the Monarchy in search of a better life. It should therefore come as no surprise that their languages were mixing, not only the ones spoken in Rijeka for centuries, such as Croatian and Italian, or the official languages of the administration, Hungarian and German, but also Czech, Slovak, Slovenian etc. Latin must also not be forgotten, as the language of the Church and European intellectuals. Additionally, by the end of the century, English became more and more present, and although not as well known in other European areas, it could already be heard in Rijeka, a port city. This is confirmed by the dictionary of maritime terms Dizionario di termini marittimi italiano inglese e inglese italiano per uso della marina mercantile from 1878.

Finally, of course, there is a difference between the written and the spoken language, so the exhibition will show only one aspect, the official one. Unfortunately, Chakavian and Fiuman dialects, as the languages of the port, trade, streets and alleys at that time were not the languages of books, laws and schools.

This exhibition offers one possible view of Rijeka and its languages in the 19th century. It begins with an overview of the language in Rijeka's printed works, moving on to a chronological perspective of Rijeka by decades. Each decade attempts to show more pictures of book and newspaper covers because the inscriptions on the covers show different printing houses in 19th-century Rijeka, different grapheme choices within the Croatian language, languages, types of publications and a wide range of topics: religious, literary, linguistic, administrative etc.

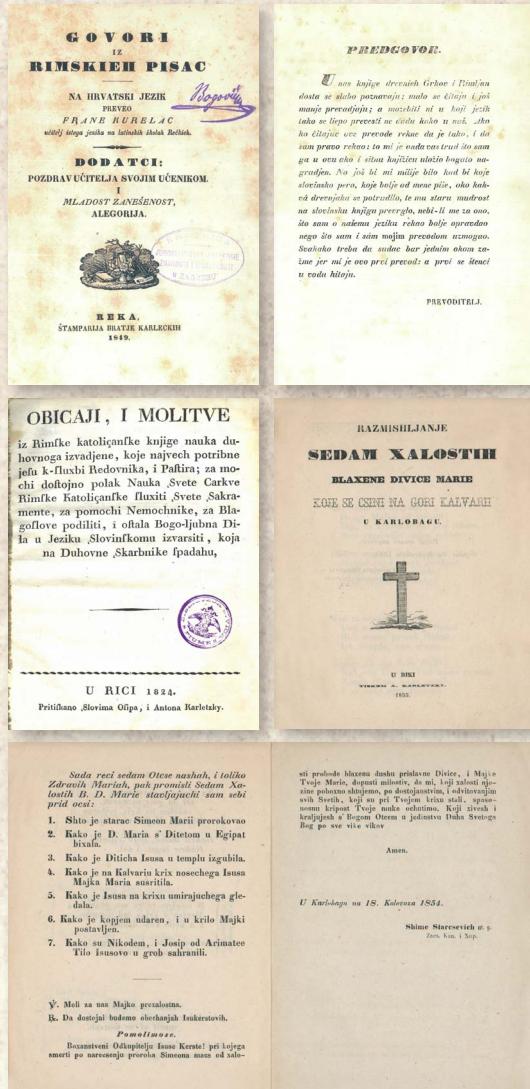
Still, it was necessary to place everything within a broader context. As the poet once said – *no man is an island* – so too is Rijeka's written heritage not complete without its context, its environment. Editions in other Croatian cities and other parts of the Monarchy, works that marked the European culture of the time, or those thematically related to Rijeka, are also featured.

In addition to written and printed works, the wider context naturally includes the types of schools and their languages, communal business etc.

All of the above testify to multiculturalism and multilingualism as two basic determinants of Rijeka's written heritage in the 19th century.

TISKARA OBITELJI KARLETZKY I TISAK NA HRVATSKOM JEZIKU I.

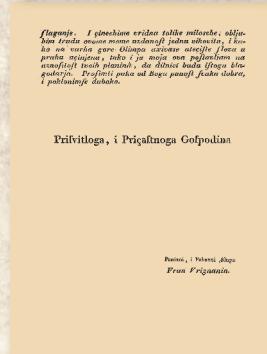
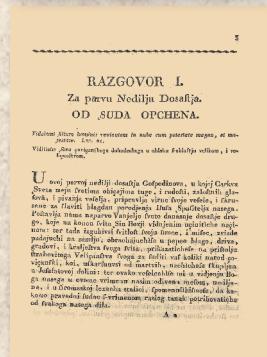
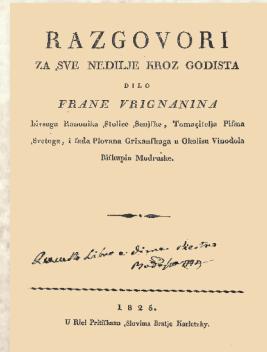
Godine 1779. Čeh Lovro/Lorenzo Karletzky (lat. Laurentius Aloysius) osnovao je u Rijeci, uz odobrenje Velikoga vijeća Grada Rijeke, javnu tiskaru. Značilo je to revitalizaciju i početak (kasno)novovjekovne tiskarske i izdavačke djelatnosti u tome gradu, u kojem je tiskarska djelatnost bila zamrla prestankom rada glagolske tiskare Šimuna Kožičića Benje (1530./1531.). Osnutak je i početak rada tiskare Karletzky stoga ključan događaj u cijelokupnoj kulturnoj povijesti grada Rijeke i od nemjerljive je važnosti za njezin svekoliki daljnji razvoj. Tim je činom L. Karletzky postao prvi službeni gradski tiskar, a njegova tiskara prva gradska, uskoro i gubernijska tiskara. Pod vodstvom različitih članova obitelji Karletzky (Lovro/Lorenzo, Rosina, Anton/Antonio i Josip/Giuseppe, Franjo/Francesco, Josip/Giuseppe ml.) ta je tiskara djelovala u Rijeci do 1889. godine. Sve do polovice 19. st. bila je jedina tiskara u gradu, pa je stoga njezina djelatnost još važnija. Najduže je i najplodnije djelovala pod zajedničkim vodstvom braće Antona/Antonija i Josipa/Giuseppea (1804. – 1853.), te potom pod samostalnim vodstvom Antonovim (do 1875.).

U drugoj polovici 19. st. hrvatske će knjige na riječkoj strani tiskati i Tipografia Rezza i Riječki tiskarski zavod, a na sušačkoj strani Primorska/Narodna tiskara.

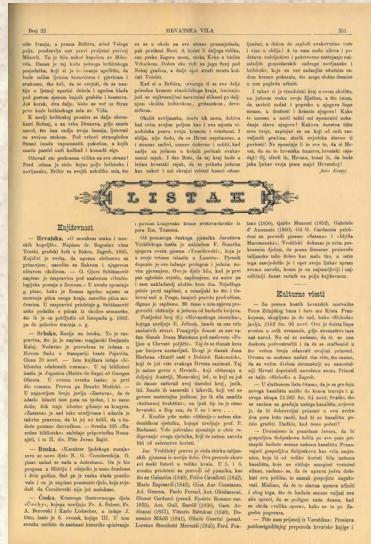
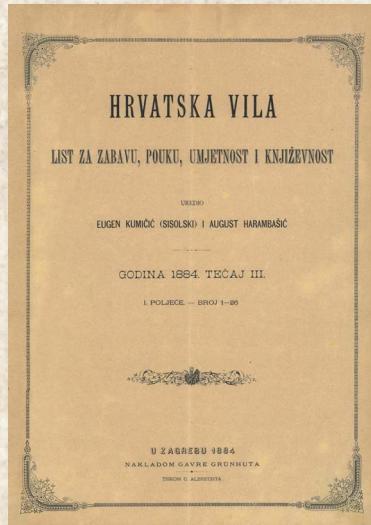
KARLETZKY FAMILY PRINTING HOUSE AND PRESS IN CROATIAN LANGUAGE I.

In 1779, the Czech Lovro/Lorenzo Karletzky (Lat. Laurentius Aloysius) founded a public printing house in Rijeka, with the approval of the Grand Council of the City of Rijeka. This meant revitalization and the beginning of the (late)modern era printing and publishing activity in a city in which the printing activity had all but died out with the cessation of the work of the Glagolitic printing house of Šimun Kožić Benja (1530/1531). The founding and beginning of the Karletzky printing house was therefore a key event in Rijeka's overall cultural history of the city and of immeasurable importance for its future development. With this act, L. Karletzky became the first official city printer, his printing house the first of its kind in the city, and soon afterwards, the first printing house within the province. Under the leadership of various members of the Karletzky family (Lovro/Lorenzo, Rosina, Anton/Antonio and Josip/Giuseppe, Franjo/Francesco, Josip/Giuseppe Jr), the printing house continued operating in Rijeka until 1889. Up until mid-19th century, it was the only printing house in the city, making its activities that more important. Its longest and most fruitful period was under the joint leadership of the brothers Anton/Antonio and Josip/Giuseppe (1804-1853), and subsequently under the sole leadership of Anton (until 1875).

In the second half of the 19th century, Croatian books were also printed on the Rijeka side by Tipografia Rezza and Riječki tiskarski zavod, and on the Sušak side by Primorska/Narodna tiskara.

TISKARA OBITELJI KARLETZKY I TISAK NA HRVATSKOM JEZIKU II.

Tijekom njezina dugogodišnjega rada u tiskari Karletzky tiskan je niz izdanja različita tipa na više jezika, najviše na talijanskom pa na hrvatskom, zatim na latinskom, a ponešto i na njemačkom te mađarskom jeziku, što je rezultat složene povijesti te društveno-političke i jezične stvarnosti grada Rijeke. Među njima su npr. školska izvješća, shematizmi, direktoriji, nabožne knjige, libreta opera, školski i trgovački pravilnici, pravilnici i statuti društava, oglasi i proglaši, prigodice, govorci, udžbenici, rječnici, knjige pjesama, stručna i znanstvena literatura, novine itd. Ta izdanja odražavaju različite dijelove javnoga života Rijeke i njezine okolice od konca 18. do konca 19. st. te su neizostavan izvor za proučavanje njihove povijesti.

Na početku su toga niza tezarij *Tentamen publicum et solemne, quod secundum institutum regium II. semestri exhibitum est in regio Fluminensi Lyceo mense Septembri MDCCCLXXX* te dvojezičan latinsko-talijanski ljekarnički priručnik *Taxa medicamentorum in Pharmacopoea Austriaco-provincialis contentorum. / Tassa dell'i medicinali contenuti nella Farmacopea austriaco-provinciale* iz 1781. godine. Godine 1813. i 1814. tiska i prve rječke novine *Notizie del giorno*.

Posebna je važnost rada tiskare Karletzky i u činjenici da je u njoj, nakon prvoga izdanja na hrvatskome jeziku 1790. (*Pisme koje se pivaju pod svetom misom*), objavljeno više knjiga i niz drugih tiskovina različitih vrsta na hrvatskom jeziku (i nabožne i svjetovne namjene), što je bio snažan prinos očuvanju hrvatske pisane riječi i hrvatskoga jezika u Rijeci i okolici te obrazovanju i prosvjećivanju hrvatskoga stanovništva.

Kuturu visti

Prema Kuturu visti

KARLETZKY FAMILY PRINTING HOUSE AND PRESS IN CROATIAN LANGUAGE II.

During the many active years of the Karletzky printing house, a number of varied publications were printed in several languages, most of which in Italian, followed by Croatian, then Latin, and some in German and Hungarian, as a result of the complex history and socio-political and linguistic reality of the city of Rijeka. These include e.g. school reports, schematics, directories, religious books, opera librettos, school and trade regulations, company regulations and statutes, advertisements and proclamations, speeches, textbooks, dictionaries, books of poetry, professional and scholarly literature, newspapers, etc. These editions reflect different aspects of the public life of the city of Rijeka and its surroundings from the end of the 18th to the end of the 19th century, and are an indispensable source for studying their history.

At the beginning of this series are theses *Tentamen publicum et solemne, quod secundum institutum regium II. semestri exhibutum est in regio Fluminensi Lyceo mense Septembri MDCCCLXXX* and the bilingual Latin-Italian pharmacy manual *Taxa medicamentorum in Pharmacopoea Austriaco-provincialis contentorum / Tassa delli medicinali contenuti nella Farmacopea austriaco-provinciale* from 1781. In 1813 and 1814, the printing house also printed the first Rijeka newspaper, *Notizie del giorno*.

Additionally, the importance of the printing house Karletzky lies in the fact that it published not only the first edition in Croatian in 1790 (*Pisme koje se pivaju pod svetom misom*), but also several books and a number of other publications of various kinds in Croatian (both religious and secular), thus contributing greatly to the preservation of Croatian language and its written word in and around Rijeka, as well as to the education and enlightenment of its Croatian population.

TALIJANSKI JEZIK I KULTURA U RIJECI

U riječku urbanu sredinu utkani su pojmovi višejezičnosti i multikulturalnosti. Riječki multietnički prostor određen je kulturnom i jezičnom otvorenosoću, tolerancijom i međusobnim poštovanjem. Stoljetni skladni suživot pripadnika različitih nacionalnih zajednica stvorio je bogatu multietničku kulturnu panoramu, čiji su talijanska tradicija i kultura važan dio. U tom pogledu značajna je izreka na fijumanskom dijalektu koja govori kako je najgluplji čovjek, odnosno stanovnik Rijeke koji potječe iz najnižega socijalnog sloja, „el più stupido omo”, poznavao četiri jezika i njima se uredno služio u svakodnevnom životu: njemački, mađarski, talijanski i hrvatski.

Pod austrougarskom vlašću grad bilježi velik porast trgovačkih i industrijskih djelatnosti, te je kao lučko područje od velikoga značaja za Carstvo, a otkriva jasne tragove urbanoga razvoja.

Bilježi se u tom periodu bogata književna produkcija na talijanskom jeziku u kojoj autori opisuju jaku povezanost s rodnim mjestom i narodnom tradicijom. Odabirom tema oni oslikavaju stvarnost, osobe i stvari koje svjedoče događajima povezanimi s poviješću Rijeke, njezinim društveno-ekonomskim i kulturnim rastom. Talijanski književni korpus riječkoga područja sačinjavaju, stoga, mikrokozmosi nastanjeni likovima i karikaturama tipičima za ovo kvarnersko središte, mjesta okupljanja običnih ljudi, kao što su gostionice koje posjećuju lučki radnici nakon napornoga radnog dana, ali i gradski intelektualci.

Međutim, talijanski je jezik prisutan u Rijeci već od 15. stoljeća, odnosno prva pisana svjedočanstva i dokumenti u kojima je vidljiva uporaba fijumanskog dijalekta potječu iz 1449. godine (npr. *La tariffa o calmiere del pesce od 10. siječnja 1449.*), a kroz stoljeća se bilježi bogata književna građa na talijanskom jeziku. Nedavno je Društvo za riječka povjesna istraživanja u Rimu pronašlo još stariji spis na starotalijanskom jeziku koji je upravo u fazi analize: radi se o pismu koje je riječki Kapetan vijeća i sudaca poslao Gradu Cividaleu 19. studenoga 1445. i koje se nalazi u državnom arhivu u Udinama u zbirci grofa Enrica del Torsa iz Udina.

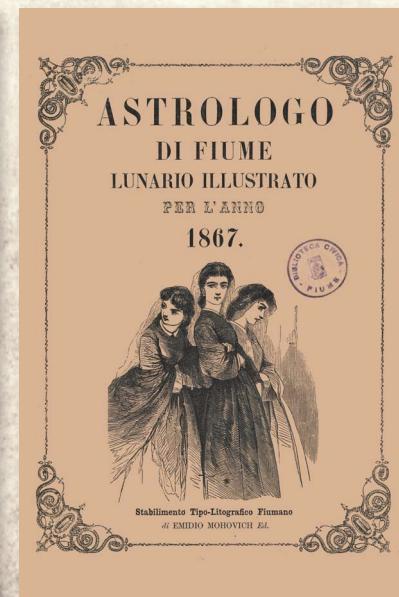
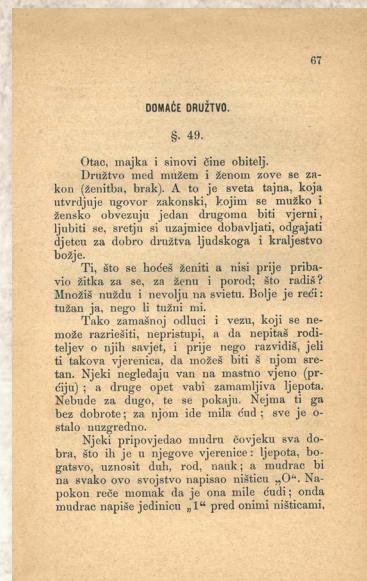
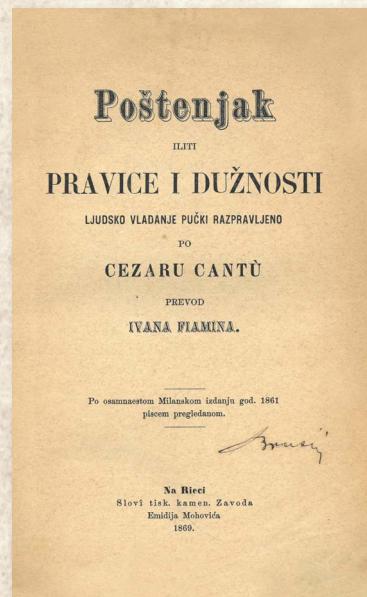
ITALIAN LANGUAGE AND CULTURE IN RIJEKA

The notions of multilingualism and multiculturalism are woven into Rijeka's urban environment. The city's multiethnic space is determined by cultural and linguistic openness, tolerance and mutual respect. Centuries of harmonious coexistence of members of different national communities created a rich multiethnic cultural panorama, an important part of which is also the Italian tradition and culture. There is an indicative saying in the Fiuman dialect that says that even the dumbest man, ie an inhabitant of Rijeka coming from its lowest social classes, "el più stupido omo", was fluent in four languages and used them in everyday life: German, Hungarian, Italian and Croatian.

Under Austro-Hungarian rule, the city recorded a significant increase in commercial and industrial activities, as a port area of great importance to the Empire, and was showing visible traces of urban development.

The period was marked by a rich literary production in Italian, in which the authors describe a strong connection to their place of birth and folk tradition. Thematically they depict reality, people, and things that witness events related to the history of Rijeka, its socio-economic and cultural growth. The Italian literary corpus of the Rijeka area therefore consists of microcosms inhabited by characters and caricatures typical of this Kvarner center, communal spots where ordinary people gathered, such as inns visited by port workers after a hard day's work, but also by city intellectuals.

The Italian language has been present in Rijeka since the 15th century, i.e. the first written testimonies and documents in which the use of the Fiuman dialect is visible date from 1449 (e.g. *La tariffa o calmiere del pesce* from 10 January 1449), and over the centuries a rich literary material in the Italian language has been recorded. Recently, the Society for Rijeka's Historical Research in Rome found an even older document in Old Italian that is currently being analysed: a letter sent by the Rijeka Captain of the Council and Judges to the City of Cividale on November 19, 1445, currently located in the state archives in Udine in the collection of Count Enrico del Torso of Udine.

LA LINGUA E LA CULTURA ITALIANE A FIUME

Il plurilinguismo e il multiculturalismo sono elementi che contraddistinguono il tessuto sociale della città di Fiume. In questo quadro multietnico il concetto di cittadinanza è ed è sempre stato, sinonimo di apertura culturale e linguistica, di tolleranza e rispetto reciproco. Questa secolare e armoniosa convivenza tra appartenenti a diverse comunità nazionali ha creato un ricco panorama culturale multietnico di cui la tradizione e la cultura italiane costituiscono un tassello importante. A tal proposito è ricorrente il detto in dialetto fiumano che «el più stupido omo» sapesse parlare quattro lingue: il tedesco, l'ungherese, l'italiano e il croato. Queste venivano usate e si intercalavano nella comunicazione di tutti i giorni. Durante il periodo della reggenza austro-ungarica la città registra un forte incremento delle attività commerciali e industriali: l'area portuale diventa il secondo porto dell'Impero. Di conseguenza la città rileva un considerevole progresso in chiave socio-culturale.

La produzione letteraria dell'area fiumana della prima metà del diciannovesimo secolo mette in scena numerosi autori che nelle loro opere tracciano un fortissimo legame con il luogo natio e con la tradizione popolare. Nella scelta delle tematiche questi dipingono una realtà fatta di uomini e cose che incorniciano le vicende legate alla storia di Fiume.

Nel corpus letterario dell'area fiumana si ritrovano, pertanto, microcosmi animati da personaggi e macchiette tipiche del capoluogo quarnerino, luoghi di ritrovo della gente comune, come per esempio le osterie, frequentate da lavoratori portuali che vi si recavano dopo una faticosa giornata di lavoro, ma anche da intellettuali cittadini.

Le prime testimonianze autografe e i documenti relativi all'uso del dialetto fiumano sono presenti a Fiume sin da quindicesimo secolo. Il primo documento che dimostra l'uso del dialetto fiumano risale al 1449. Si tratta de La tariffa o calmiere del pesce stabilita dal Consiglio di Fiume il 10 gennaio 1449. Recentemente la Società di studi fiumani di Roma ha recuperato un documento ancora più antico che attualmente è soggetto a operazioni di decodifica. Si tratta di una lettera inviata dal Capitano del Consiglio e dai giudici di Fiume alla Città di Cividale il 19 novembre 1445. Il documento si trova presso l'Archivio di Stato di Udine nella collezione del Conte Enrico del Torso di Udine.

TISAK NA TALIJANSKOM JEZIKU

Cijelo je 19. stoljeće obilježeno pisanim i tiskanim tekstovima na talijanskom jeziku. U prvoj je polovici stoljeća to vezano uz tiskaru Karletzky. Svakako valja izdvojiti tiskanje prvih riječkih novina *Notizie del giorno* (1813. – 1814.), a i sljedećih *Eco del Litorale Ungarico* (1843. – 1846.), potom *Studio e lavoro* (1876. – 1885.) i *Rivista di Fiume* (1885. – 1888.), čime se pridonosi razvoju građanske kulture u Rijeci.

Tiskan je niz pravilnika kojima se regulira gradski život, npr. o carinjenju vina i tekućina *Regolamento dei dazi sui vini, e liquidi per la fedelissima libera Città e Porto franco di Fiume* (1840.) ili o požarima *Regolamento in oggetti di fuoco per la Città e Porto franco di Fiume* (1841.). Tiskala se i stručna literatura, npr. o higijeni *Resoconto sull'igiene e l'istruzione pubblica nell'anno 1877, 1878., ali i libreta poznatih opera izvođenih u riječkom kazalištu*, npr. *Norma Vincenza Bellinija* (1836.), *Lelisir d'amore Gaetana Donizettija* (1837.), *I Due Foscari Giuseppea Verdija* (1848.)...

Od sredine 19. stoljeća djeluje tiskar Ercole Rezza i njegova *Tipografia Rezza*, u kojoj je objavljen velik broj naslova na talijanskom jeziku, a posebno mjesto zaslužuje zavidan niz periodičkih glasila, npr. *L'Eco di Fiume* (1857.), *Gazzetta di Fiume* (1860. – 1862.). Između ostalih tiskovina posebno se izdvaja polemična brošura riječkoga odvjetnika Erazma Barčića *La voce di un patriotta – Glas rodoljuba* (1860.).

Radom nastavlja Emidio Mohović (Mohovich), koji osniva Riječki tiskarski zavod (*Stabilimento Tipo-Litografico Fiumano*), usmjeren upravo na izdanja na talijanskom jeziku, u kojemu je objavljeno zanimljivo filološko djelo Giuseppea Berghoffera *Contributi allo studio del dialetto fiumano* (1894.), zatim *El trionfo de San Miciel e i sfoghi del cor con rime fiumane Marija Schittara* (1888.)... Tiskara je sudjelovala u oblikovanju riječkoga višejezičnog identiteta, pa se može izdvojiti riječki politički dnevnik na talijanskom jeziku *La Bilancia*, koji izlazi od 1867. godine do konca Prvoga svjetskog rata, te u drugoj polovici 19. stoljeća značajno obilježava riječku političku, gospodarsku i kulturnu stvarnost. Objavljaju se i druge novine, npr. *Giornale di Fiume* (1865.; 1870. – 1871.), *La Varietà* (1882. – 1896.)...

Dnevne novine *La Voce del Popolo* izlaze od 1889. godine, mijenjajući često tiskaru.

PRINT IN ITALIAN LANGUAGE

The entire 19th century was marked by texts written and printed in Italian language. In the first half of the century, the main reference was the Karletzky printing house. Their printing of the first Rijeka newspaper *Notizie del giorno* (1813-1814), and the subsequent *Eco del Litorale Ungarico* (1843-1846), followed by *Studio e lavoro* (1876-1885) and *Rivista di Fiume* (1885-1888), greatly contributed to the development of civic culture in Rijeka.

At the time a number of ordinances regulating city life were printed, e.g. *Regolamento dei dazi sui vini, e liquidi per la fedelissima libera Città e Porto franco di Fiume* (1840) on the topic of customs clearance of wine and liquids, or *Regolamento in oggetti di fuoco per la Città and Porto franco di Fiume* (1841) on fires. Specialized literature was also printed, e.g. *Resoconto sull'igiene e l'istruzione pubblica nell'anno 1877*, on hygiene in 1878, but also librettos of famous operas performed at the Rijeka theatre, e.g. *Norma* by Vincenzo Bellini (1836), *L'elisir d'amore* by Gaetano Donizetti (1837), and *Due Foscari* by Giuseppe Verdi (1848).

The printer Ercole Rezza and his *Tipografia Rezza* had been active since the mid-19th century, publishing numerous titles in Italian, among which are particularly noteworthy periodicals such as *L'Eco di Fiume* (1857), *Gazzetta di Fiume* (1860 – 1862). Among other publications, the polemical brochure of the Rijeka lawyer Erazmo Barčić *La voce di un patriotta – Glas rodoljuba* (1860) stands out.

His work was continued by Emidio Mohović (Mohovich), who founded the *Stabilimento Tipo-Litografico Fiumano / Riječki tiskarski zavod*, focused in particular on editions in the Italian language, and published an interesting philological work by Giuseppe Berghoffer *Contributi allo studio del dialetto fiumano* (1894), followed by *El trionfo de San Miciel ei sfoghi del cor con rime fiumane* by Mario Schittar (1888) etc. The printing house played an important role in the formation of Rijeka's multilingual identity, through such publications as the Rijeka political diary *La Bilancia* in Italian (from 1867 till the end of the World War I), but also significantly marking the political, economic and cultural reality of Rijeka in the second part of the century. Other newspapers were also published, such as the *Giornale di Fiume* (1865; 1870-1871), *La Varietà* (1882-1896) etc.

The daily *La Voce del Popolo* started appearing in 1889 and was published by various printing houses.

LA STAMPA ITALIANA A FIUME

Il diciannovesimo secolo è caratterizzato da testi scritti e stampati in lingua italiana. Il merito va ascritto alla tipografia Karletzky che opera in città a partire dalla prima metà del secolo in questione. Vanno segnalati: il primo quotidiano di Fiume *Notizie del giorno* (1813 – 1814) e i successivi *Eco del Litorale Ungarico* (1843 – 1846), *Studio e lavoro* (1876 – 1885) e *Rivista di Fiume* (1885 – 1888) che contribuiscono alla crescita culturale della città.

In quel periodo vengono stampate numerose ordinanze che regolano la vita cittadina. A tal proposito se ne ricordano alcune: il *Regolamento dei dazi sui vini, e liquidi per la fedelissima libera Città e Porto franco di Fiume* (1840) e il *Regolamento in oggetti di fuoco per la Città e Porto franco di Fiume* (1841). Fiorisce anche l'editoria professionale. Tra i testi di carattere settoriale vanno segnalati: il *Resoconto sull'igiene e l'istruzione pubblica nell'anno 1877* e nel 1878, ma anche i libretti delle opere che vengono rappresentate nel locale Teatro Stabile, come ad esempio *Norma* di Vincenzo Bellini (1836), *L'elisir d'amore* di Gaetano Donizetti (1837), *I Due Foscari* di Giuseppe Verdi (1848)...

A partire dalla metà del diciannovesimo secolo opera in città la tipografia di Ercole Rezza che pubblica numerosi volumi in lingua italiana. All'attività della tipografia Rezza va riconosciuto il merito di aver fondato diversi periodici in lingua italiana tra cui: *L'Eco di Fiume* (1857) e la *Gazzetta di Fiume* (1860 – 1862). Tra le altre pubblicazioni spicca l'opuscolo di Erasmo Barćić dal titolo *La voce di un patriotta* (1860).

A proseguire su questa strada è Emidio Mohović (Mohovich) che fonda lo *Stabilimento Tipo-Litografico Fiumano*. Il lavoro della tipografia è incentrato sulla stampa di edizioni in lingua italiana. In questo contesto va ricordata l'interessante opera di carattere filologico dell'autore Giuseppe Berghoffer *Contributi allo studio del dialetto fiumano* (1894), seguita dall'opera letteraria di Mario Schittar *El trionfo de San Miciel e i sfoghi del cor con rime fiumane* (1888)...

La tipografia Mohovich ha profuso il suo impegno nel consolidamento dell'identità multipla di Fiume. Significativo il contributo del quotidiano *La Bilancia*, che esce dal 1867 fino alla fine della Prima guerra mondiale, e traccia la realtà politica, economica e culturale della città quarnerina nella seconda metà del diciannovesimo secolo...

Vengono pubblicati inoltre altri giornali come il *Giornale di Fiume* (1865; 1870-1871), *La Varietà* (1882-1896)...

Il quotidiano "La Voce del Popolo" esce dal 1889 ma cambia spessotipografia.

TISAK NA MAĐARSKOM JEZIKU I.

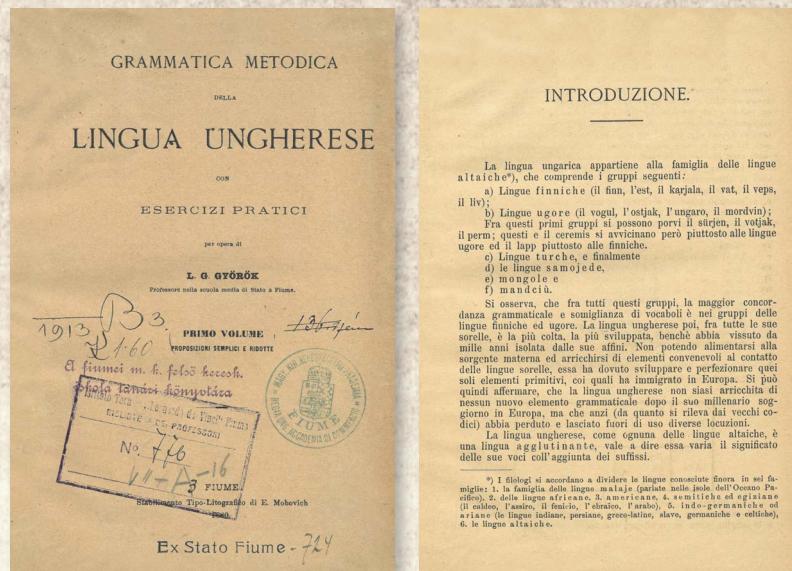
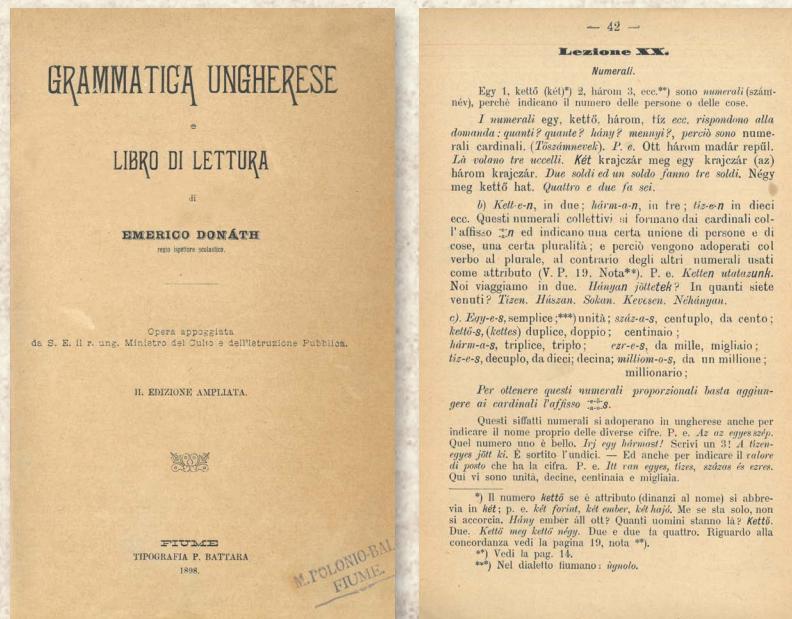
Ugarsku vladavinu u Rijeci možemo podijeliti na tri razdoblja. Prvo razdoblje traje od 1776. do 1809., drugo od 1822. do 1848., a treće od 1868. do 1918. U skladu s time može se promatrati i postupna afirmacija mađarske kulture i jezika na području nekadašnje Rijeke, posebno prisutna u trećem razdoblju.

Vodeću ulogu za širenje mađarske kulture i jezika na riječkome području imaju škole, i to kroz razne publikacije u kojima objavljuje mađarska intelektualna elita, koja se unutar njih formira. U prvom redu, tu su udžbenici za učenje mađarskoga koje školski profesori pišu na talijanskom jeziku (Ferenc Császár, Leó Györök, Sándor Kőrösi itd.). Osim toga, u tiskari Mohovich 1884. god. u suautorstvu više autora za školske potrebe izlazi mađarsko-talijanski rječnik (*Magyar és olasz szótár*), te 1887. i talijansko-mađarski rječnik (*Dizionario italiano-ungherese compilato sui migliori vocabolari*). Značaj školskih profesora očituje se i u činjenici da je Ferenc Császár kao profesor mađarskog kod svoga učenika Ivana Mažuranića pobudio ljubav prema mađarskom jeziku i kulturi, što se vidi u Mažuranićevoj ranjoj lirici, ali i u činjenici da je Ivan Mažuranić upravo na mađarskom 1832. objavio oproštajnu pjesmu (*Búcsúdal*) povodom odlaska riječkoga guvernera Feranca Ürményija u Požunski sabor.

PRINT IN HUNGARIAN LANGUAGE I.

Hungarian rule in Rijeka can be divided into three periods: the first from 1776 to 1809, the second from 1822 to 1848, and the third from 1868 to 1918, each marking the gradual affirmation of Hungarian culture and language in the area of the former Rijeka, especially present in the third period.

Schools had a leading role in spreading the Hungarian culture and language in the Rijeka area by means of various publications of the Hungarian intellectual elite, which was gradually forming within the print culture. First of all, there were textbooks for learning Hungarian written by school teachers in Italian (Ferenc Császár, Leó Györök, Sándor Kőrösi, etc.). Also, at the Mohovich printing house in 1884 a Hungarian-Italian dictionary (*Magyar és olasz szótár*) for schooling purposes was co-authored by several authors, and in 1887 an Italian-Hungarian dictionary (*Dizionario italiano-ungherese compilato sui migliori vocabolari*) was also published. The importance of school teachers is also evident in the fact that the language teacher Ferenc Császár instilled the love for the Hungarian language and culture in his student Ivan Mažuranić, as it is evident in Mažuranić's earlier poems, but also in the fact that he published a farewell song (*Búcsúdal*) in Hungarian in 1832 on the occasion of the departure of Rijeka Governor Ferenc Ürményi to the Požun Parliament.

— 42 —

Lezione XX.

Numerali.

Egy 1, kettő (két*) 2, három 3, ecc.* sono numerali (számnév), perché indicano il numero delle persone o delle cose.

I numerali egyléte, kettő, három, tiz ecc., rispondono alla domanda: *mit? quante? hánysz? mennyi?*, perciò sono numerali cardinali (számkardinalok). E. g. *Ötvenöt évi háromszínű kék tollal.* *Lá volontrekozás.* Két krízisek mire egy krijezzük (az) három krijezzük. *Das soldi el un soldo fanno tre soldi. Négy meg kettő hat. Quattro e due fa sei.*

b) *Kette-n*, in due; *hárm-a-n*, in tre; *tiz-e-n* in dieci ecc. Questi numerali collettivi si formano dai cardinali col prefisso *-n* che indica una certa unione di persone o di cose, come la plurale, e perciò vengono adoperati col verbo al plurale, al contrario degli altri numerali nominati come attributo (V. p. 19, Nota*). E. g. *Ketten udaszink.* Noi viaggiamo in due. *Húgnak jöhetek?* In quanti siete venuti? *Tizen. Húsan. Sokan. Kevess. Néhányan.*

c) *Egy-e-s*, semplice,*** unita; *szá-a-s*, centuplo, da cento; *kettő-s*, (kettős) duplice, doppio; *centimio*; *hárm-a-s*, triplice, triplo; *ezr-e-s*, da mille, migliaio; *tiz-e-s*, decuplo, da dieci; decina; *milliom-s*, da un milione; *millionario*;

Per ottenere questi numerali proporzionali basta aggiungere ai cardinali l'affissone ***.

Questi suffatti numerali si adoperano in ungherese anche per indicare il nome proprio della diversi cinesi. P. e. *Az az egypt szép.* Quel bel ragazzo è bello. *Itj egy hármas!* Scrivì il 3! *A tízenegyötök föl ki.* È sortito l'undicesimo. Ed anche per indicare il valore di posto che ha la cifra. P. e. *It van ezres, tízes, százos és ezres.* Qui vi sono unita, decine, centinaia e migliaia.

* Il numero *kettő* se è attribuito (dianzi al nome) si abbrevia in *köt*; p. e. *köt forint*, *köt ember*, *köt hajó*. Ma se sta solo, non si accorda: *Hány ember allott?* Quanti uomini stanno là? *Kettő.* Due. *Kettő meg kettő négy.* Due e due quattro. Riguardo alla concordanza vedi la pagina 19, nota **.

** Vedi la pag. 14.

*** Nel dialetto humano: *ignolo*.

INTRODUZIONE.

La lingua ungarica appartiene alla famiglia delle lingue altaiche*, che comprende i gruppi seguenti:

a) Lingue finniche (il finn, l'est, il karjala, il vat, il veps, il liv);

b) Lingue ugori (il vogul, l'ostjak, l'ungaro, il mordvin);

Fra questi primi gruppi si possono porvi il sirjen, il votjak, il pern; questi e il ceremis si avvicinano però piuttosto alle lingue ugro ed il lapp piuttosto alle finniche.

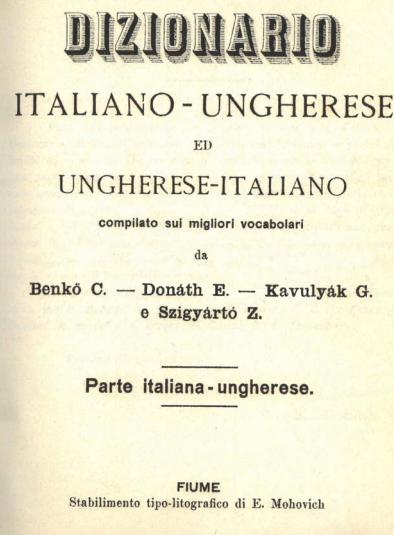
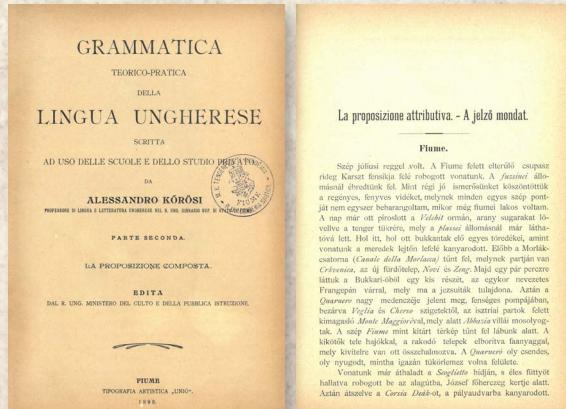
- c) Lingue turchi, e finalmente
- d) le lingue samojeide,
- e) mongole e
- f) mandeici.

Si osserva che fra tutti questi gruppi, la maggiore concentrazione grammaticale e semantica di vociboli è nei gruppi delle lingue ugori ed appunto. La lingua ungherese poi, fra tutte le sue sorelle, è la più colta, la più sviluppata, benché abbia vissuto da mille anni isolata dalle sue affini. Non potendo alimentarsi alla sorgente materna e arricchirsi di elementi connessi al contatto delle lingue vicine, è stata costretta a sviluppare e perfezionare quei soli elementi primitivi, con quali ha immigrato in Europa. Si può quindi affermare, che la lingua ungherese non siasi arricchita di nessun nuovo elemento grammaticale dopo il suo millennio soggiorno in Europa, ma solo anzitutto quando si rileva dal vocabolario ciò che per le basi fatte fuori uso delle lingue locuzioni.

La lingua ungherese, come ognuna delle lingue altaiche, è una lingua agglutinante, vale a dire essa varia il significato delle sue voci col aggiunta dei suffissi.

* I dialetti si accordano a dividere le lingue conosciute finora in sei famiglie: 1. la famiglia delle lingue malaje (parlate nelle isole dell'Oceano Pacifico); 2. delle lingue africane. 3. americane, 4. turche ed egiziane (il turco, il persiano, il farsi, l'arabo), 5. indo-germaniche ed ariane (le lingue indiane, persiane, greco-elleniche, slave, germaniche e celte); 6. le lingue altaiche.

MAGYAR NYELVŰ SAJTÓ I.

Fiume városában a magyar fennhatóságot 3 időszakra oszthatjuk. Az első az 1776 és 1809, a második az 1822 és 1848, míg a harmadik időszak az 1868 és 1918 közötti évekre tehető. Ennek következtében a magyar kultúra és nyelv jelenléte fokozatos nőtt az egykor Fiume területén, különösen a harmadik időszakban.

Az iskoláknak vezető szerepük van a magyar kultúra és nyelv Fiume térségében való elterjedésében, méghozzá kiadványai kon keresztül, melyekben az iskolában kialakuló magyar szellemi elit publikál. Elsőként kell említeni a magyarnyelv-tan könyveket, melyeket a tanárok olaszul írnak (Császár Ferenc, Györök Leó, Kőrösi Sándor stb.).

Ezen kívül a Mohovich Nyomdában több szerző közös munkájának eredményeként 1884-ben kiadják az iskolai célokra készült magyar-olasz szótárt (Magyar és olasz szótár), 1887-ben pedig az olasz-magyar szótárt (Dizionario italiano-ungherese compilato sui migliori vocabolari). Az iskolákban tanító tanárok jelentősége abban is megnyilvánult, hogy Császár Ferenc mint magyartanár felkeltette tanítványa, Ivan Mažuranić szeretetét a magyar nyelv és kultúra iránt. Hogy mennyire motiválóan hatott, az Mažuranić korai költészettelben is megmutatkozik, valamint abban is, hogy Ivan Mažuranić 1832-ben magyarul adta ki *Búcsúdal* című versét Ürményi Ferenc fiumei kormányzónak a pozsonyi országgyűlésbe való távozása alkalmából.

TISAK NA MAĐARSKOM JEZIKU II.

Ostali radovi školskih profesora, ali i drugih intelektualaca objavljeni su i u godišnjacima (obično dvojezičnim) mađarskih državnih škola. Primjerice, Gimnazije – A Fiumei Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője (*Programma Del R. U. Ginnasio Superiore Di Stato Di Fiume*); Pomorske akademije – A Fiumei Magyar Királyi Tengerészeti Akadémia Értesítője (*Programma della Regia Ungarica Accademia Nautica in Fiume*); Muške osnovne i građanske škole – A Fiumei Magyar Királyi Állami elemi és polgári fiúiskola Értesítője (*Programma della R.U. scuola elementare e cittadina maschile di stato in Fiume*) i drugih. Osim toga, objavljuje se i u mađarskim novinama, i to na mađarskom, ali i na drugim jezicima: *Fiume* (od 1881.), *Magyar Tengermellék* (od 1884.), *Jó Egézség* (od 1892.), *Magyar Tengerpart* (od 1892.). Osim navedenoga, u riječkoj tiskari Mohovich od 1891. do 1918. izlazi dvojezični Mađarski pomorski godišnjak (*Magyar Tengerészeti Évkönyv/Annuario Marittimo Ungherese*).

Kultura i jezik afirmiraju se i kroz književna djela, pa je tako druga polovica 19. stoljeća bila razdoblje u kojem su nastali prijevodi pojedinih mađarskih autora na talijanski (npr. Sándor Petőfi, Mór Jókai itd.), ali i talijanskih autora na mađarski. Manji je dio tiskan u Rijeci. Osim toga, pojedine Petőfijeve pjesme prevedene su i na hrvatski (npr. u sušačkome časopisu *Sloboda*).

I na kraju, brojni su radovi mađarskih autora inspirirani Rijekom i Jadranom, uglavnom objavljeni u Budimpešti.

PRINT IN HUNGARIAN LANGUAGE II.

Other works by school teachers, as well as other intellectuals, were also published in yearbooks (usually bilingual) of Hungarian public schools. For example, yearbooks of high school – A Fiumei Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője (Programma Del R. U. Ginnasio Superiore Di Stato Di Fiume); Maritime Academy – A Fiumei Magyar Királyi Tengerészeti Akadémia Értesítője (Programma della Regia Ugarica Accademia Nautica in Fiume); Primary and Civic School for Boys – A Fiumei Magyar Királyi Állami elemi és polgári fiúiskola Értesítője (Programma della R.U. scuola elementare e cittadina maschile di stato in Fiume) and other. Additionally, they were published in Hungarian papers in Hungarian and other languages: Flume (from 1881), Magyar Tenger mellék (from 1884), Jó Egészség (from 1892), Magyar Tengerpart (from 1892). Furthermore, the Rijeka printing house Mohovich also published the bilingual Hungarian Maritime Yearbook from 1891 to 1918 (Magyar Tengerészeti Évkönyv/Annuario Marittimo Ungherese).

Culture and language have also been affirmed through works of literature; the second half of the 19th century was a period in which works of individual Hungarian authors were translated in Italian (e.g. Sándor Petőfi, Mór Jókai etc.), but also of Italian authors into Hungarian, some of them printed in Rijeka. Furthermore, individual poems by Petőfi were also translated into Croatian (such as in Sušak magazine Sloboda).

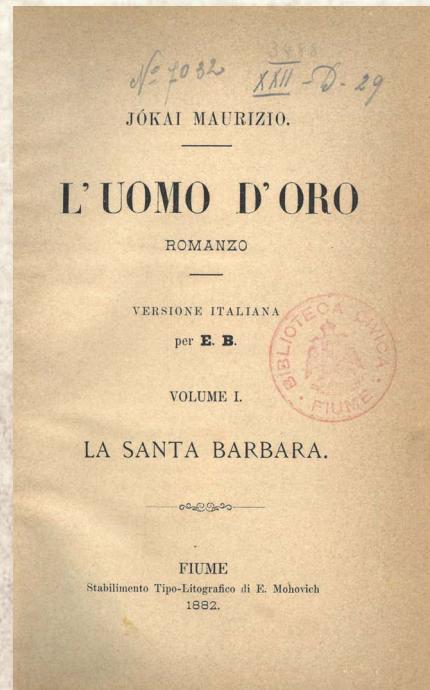
And finally, numerous works by Hungarian authors were inspired by Rijeka and the Adriatic, most of them published in Budapest.

MAGYAR NYELVŰ SAJTÓ II.

Az iskolai tanárok, valamint más értelmezégek egyéb munkái szintén megjelentek a magyar állami iskolák (általában kétnyelvű) évkönyveiben. Például a Gimnáziumé – A Fiumei Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője (*Programma Del R. U. Ginnasio Superiore Di Stato Di Fiume*); a Tengerészeti Akadémiaé – A Fiumei Magyar Királyi Tengerészeti Akadémia Értesítője (*Programma della Regia Ungarica Accademia Nautica in Fiume*); az Elemi és Polgári Fiúiskoláé – A Fiumei Magyar Királyi Állami Elemi és Polgári Fiúiskola Értesítője (*Programma della R.U. scuola elementare e cittadina maschile di stato in Fiume*) stb. Ezeken kívül magyar újságokban is publikálnak magyarul, illetve más nyelveken is: *Fiume* (1881-től), *Magyar Tengermellék* (1884-től), *Jó Egészség* (1892-től), *Magyar Tengerpart* (1892-től). A fentiek mellett 1891 és 1918 között a fiumei Mohovich Nyomdában kiadják a kétnyelvű Magyar Tengerészeti Évkönyvet. (*Magyar Tengerészeti Évkönyv/Annuario Marittimo Ungherese*).

A kultúra és a nyelv irodalmi művekben is megmutatkozik, a 19. század második fele volt az az időszak, amikor megjelent egyes magyar szerzők műveinek olasz fordítása (pl. Petőfi Sándor, Jókai Mór stb.), ahogyan olasz szerzőké is magyarul. Ezek egy kis részét Fiumében adták ki. Továbbá Petőfi egyes verseit horvátra is lefordították. (pl. a sušaki *Sloboda/Szabadság* folyóiratban)

Végül, Fiume és az Adria számos magyar szerző művét ihlette meg, melyek többnyire Budapesten jelentek meg.

TISAK NA NJEMAČKOM JEZIKU

Iako njemački jezik nije bio službenim u svim dijelovima Habsburške, odnosno Austro-Ugarske Monarhije, smatra se da je bio *lingua franca* i jezik prestiža višeetničke i višejezične carevine, pa je ostavio i traga u riječkoj pisanoj i tiskanoj baštini u 19. stoljeću.

Rijeka ima tradiciju objavljuvanja školskih izvješća, između kojih se nalaze i ona na njemačkom jeziku, npr.: *Classification der Schueler an der kaiserl. koenigl. Hauptschule zu Fiume im Koenigreiche Illyrien nach geendigten Sommer-Curse 1822*, *Classification der schuler und schulerinnen an der staedtischen Musik = Lehranstalt zu Fiume nach geendetem Schuljahre 1836*, a na njemačkome i talijanskome, npr.: *Classification der Schueler an der Nazional deutsch-italienischen Haupt-Schule zu Fiume nach beendeten Sommer-Curse 1829* = *Classificazione degli scolari nella Nazionale Capo-Scuola tedesco-italiana in Fiume dopo terminato il corso estivo 1829*, *Programm des K.K. Gymnasiums in Fiume: veroeffentlich am Schlusse des Schuljahres 1855*.

U Rijeci od 1883. godine djeluje Klub za prirodne znanosti u Rijeci (Naturwissenschaftliches Club in Fiume / Club di scienze naturali in Fiume), u kojemu je izrazito aktivan Peter Salcher. Klub u Mohovićevoj tiskari od 1896. objavljuje svoj godišnjak *Mittheilungen des Naturwissenschaftlichen lichen Clubs in Fiume / Bollettino del Club di scienze naturali in Fiume*.

Rijeka je značajna uvozno-izvozna luka i pomorski stručnjaci ostavili su svoj trag, između ostalih i Heinrich von Littrow, koji je 1870. objavio stručnu pomorsku raspravu *Fiume in maritimer Beziehung (Rijeka u pomorskom pogledu)*. Od 1862. objavljuje se i mornarički almanah – *Almanach der Österreichischen Kriegsmarine*, na čijim se stranicama može pratiti stanje c. k. mornarice, imena brodova i sl.

Premda riječku periodiku obilježava talijanski i hrvatski tisak, valja izdvojiti novine *Gazzetta di Fiume / Fiumaner Zeitung*, tiskane u Mohovićevoj tiskari, koje su 1867. izlazile triput tjedno na njemačkom i talijanskom jeziku. Krajem stoljeća, pak, kratko izlazi *Tagblat für Fiume und Abbazia*.

Rijeka kao da je u malom reflektirala etničko i jezično šarenilo Monarhije.

PRINT IN GERMAN LANGUAGE

Even though German was not an official language in all parts of the Habsburg or Austro-Hungarian Monarchy, it was considered to be the *lingua franca* and the language of the prestige of the multiethnic and multilingual empire, thus leaving its mark on Rijeka's written and printed heritage in the 19th century.

Rijeka has a tradition of publishing school reports, including those in German, e.g. *Classification der Schueler an der kaiserl. koenigl. Hauptschule zu Fiume im Koenigreiche Illyrien nach geendigten Sommer-Curse 1822*, *Classification der schuler und schulerinnen an der staedtischen Musik = Lehranstalt zu Fiume nach geendetem Schuljahre 1836*, and those in German and Italian, e.g. *Classification der Schueler an der Nazional deutsch-italienischen Haupt-Schule zu Fiume nach beendeten Sommer-Curse 1829 = Classificazione degli scolari nella Nazionale Capo-Scuola tedesco-italiana in Fiume dopo terminato il corso estivo 1829*, *Programm des K.K. Gymnasiums in Fiume: veroeffentlich am Schlusse des Schuljahres 1855*.

The Club for Natural Sciences in Rijeka (Naturwissenschaftliches Club in Fiume / Club di scienze naturali in Fiume) had been operating in Rijeka since 1883, with Peter Salcher as one of its particularly active members. The club at the publishing house Mohović also started publishing its yearbook *Mittheilungen des Naturwissenschaftlichen Clubs in Fiume / Bollettino del Club di scienze naturali in Fiume* in 1896.

Rijeka is a significant import-export port, so maritime experts have also left their mark, including Heinrich von Littrow, who in 1870 published an expert maritime treatise *Fiume in maritimer Beziehung* (Rijeka in Maritime Terms). Since 1862, the naval almanac – *Almanach der Österreichischen Kriegsmarine* – was also being published reporting on the situation of the imperial and royal navy, names of ships, etc.

Although the Rijeka periodicals were marked by the Italian and Croatian press, *Gazzetta di Fiume / Fiumaner Zeitung*, printed at the Mohović printing house and published three times a week in German and Italian in 1867, is also noteworthy. At the end of the century, the *Tagblat für Fiume und Abbazia* was also published briefly.

Rijeka seems to have reflected on a small scale the ethnic and linguistic diversity of the Monarchy as a whole.

PUBLIKATIONEN IN DEUTSCHER SPRACHE

Obwohl Deutsch nicht in allen Teilen der Habsburgermonarchie Amtssprache war, galt es als Verkehrssprache mit hohem Prestige dieses multiethnischen und mehrsprachigen Reiches. Deswegen verwundert es nicht, dass Deutsch im 19. Jahrhundert schon feste Spuren in Rijekas schriftlichem und gedrucktem Erbe hinterlassen hatte.

In Rijeka wurden beispielsweise Schulberichte in verschiedenen Sprachen veröffentlicht, u. a. auf Deutsch: *Classification der Schueler an der kaiserl. koenigl. Hauptschule zu Fiume im Koenigreiche Illyrien nach geendigten Sommer-Curse 1822*, *Classification der schuler und schulerinnen an der staedtischen Musik = Lehranstalt zu Fiume nach geendetem Schuljahre 1836*.

Zweisprachig, auf Deutsch und Italienisch z. B.: *Classification der Schueler an der Nazional deutsch-italienischen Haupt-Schule zu Fiume nach beendeten Sommer-Curse 1829* = *Classificazione degli scolari nella Nazionale Capo-Scuola tedesco-italiana in Fiume dopo terminato il corso estivo 1829*, Programm des K.k. Gymnasiums in Fiume: veroeffentlich am Schlusse des Schuljahres 1855.

Seit 1883. ist in Rijeka der Naturwissenschaftliche Club in Fiume (*Club di scienze naturali*) tätig, in dem Peter Salcher äußerst aktiv ist. Der Club veröffentlicht seit 1896. seine in Emidio Mohović's Druckerei gedruckten jährlichen *Mittheilungen des Naturwissenschaftlichen Clubs in Fiume / Bollettino del Club di Scienze Naturali in Fiume*.

Dass Rijeka schon damals als bedeutender Import-Export-Hafen galt, ist auch aus zahlreichen Arbeiten von Marine-Experten ersichtlich, wie z. B. der 1870. veröffentlichten Abhandlung von Heinrich von Littrow Fiume in maritimer Beziehung. Seit 1862 wird auch der *Almanach der Österreichischen Kriegsmarine* veröffentlicht, in dem der Stand der k. u. k. Marine zu betrachten ist.

Obwohl das lokale Zeitungswesen vor allem von italienisch- und kroatischsprachigen Ausgaben geprägt war, gab es auch bedeutsame Ausgaben auf Deutsch. In diesem Kontext ist z. B. die in Mohović's Druckerei gedruckte zweisprachige *Gazzetta di Fiume / Fumaner Zeitung* zu erwähnen, die 1867. dreimal pro Woche erschien. Ende des Jahrhunderts wurde außerdem kurz das *Tagblat für Fiume und Abbazia* veröffentlicht.

Die ethnische und sprachliche Vielfalt der Monarchie widerspiegelte sich somit in kleinerem Rahmen auch in Rijeka's Zeitungswesen.

1801. – 1810.

Nakon što je još krajem 18. stoljeća, 1790., u tiskari Karletzky objavljena prva knjiga na hrvatskome jeziku – *Pisme koje se pivaju pod svetom misom* – niz se nastavlja značajnim naslovima, npr. *Pokornik upućen za dobro i spasonosno ispoviditi se...* Matije Petra Grbčića 1800., *Varhu navlačenja kravokozica...* 1804. Objavljen je i niz knjiga na talijanskom i latinskom jeziku.

U to se vrijeme u Zadru pokreću prve novine na hrvatskom jeziku *Kraljski Dalmatin*.

Veliki Stullijev projekt iznjedrio je trotomni trojezični rječnik (s natuknicama na latinskom, hrvatskom i talijanskom).

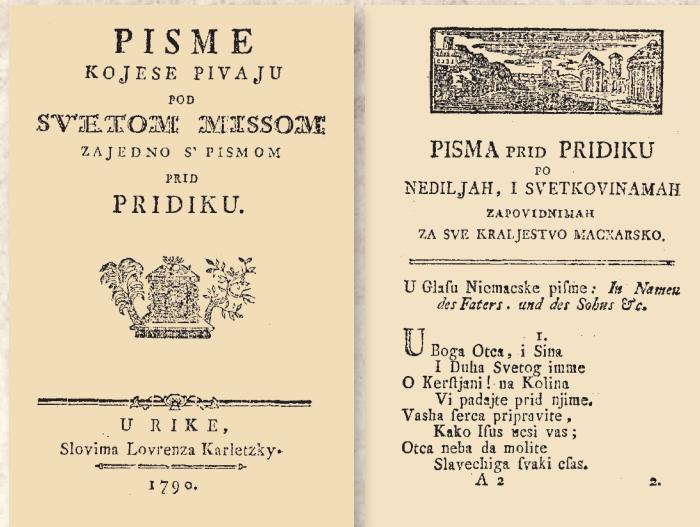
Riječka gimnazija u 19. stoljeću nastavlja tradiciju započetu osnivanjem isusovačke gimnazije 1627. godine.

Nastavni jezik na riječkim školama, osnovnim i pomorskim, talijanski.

1805. u Rijeci je otvoreno kazalište Andrije Ljudevita Adamića, tada jedno od najvećih u Europi.

1809. Francuzi su zaposjeli Rijeku, Rijeka je pripala Napoleonovu Carstvu.

1809./1810. dovršena je cesta Lujziana, nazvana po Mariji Lujzi, suprugi Napoleona I.

od **1627.** Isusovačka gimnazija > Riječka gimnazija

od **1781.** Viša talijanska četverogodišnja osnovna škola

od **1778.** Viša talijanska četverogodišnja ženska osnovna škola

1808. Nautička škola

VARHU

Navlačenja Kravokozicā

dvi, u kraku, beside,

za probuditi sve kotike Otce, i Majke
p o

MIHOVILU NEUSTAEDTERU,

Zdravja Tanačniku, i parvome u Sibenju Likaru, u Nimačkom jeziku
prva sloxene; a sad na Ilirčki za
Karlovacku kraljevinu prinesene, po
Milostivoj zapovidi Prijasnoga Nad
Hercega CARLA, Najvervoga Voj
jevode, i Cesarstko Kraljevskoga
Vojiske Krajne, i Morške
Naredbenika.

Priučkane u Rici

Udovi Karletzky.

Mi IVAN KARSTITELJ JESICH
po Milosti Božjoj, i Stolice Apos
toliske, Biskup Šenjki, i Modruški,
iliu Karbavki, Njih Cesarstka, i
Kraljevskoga Veličanstva Tanačnik

Pridržim Vinograda Gospodinova
Diležiteljom, jošina GG. Plovnom,
i ostalima dusda Skribiteljom, Vojnič
ke najmre četiriub Vladanjib kralje
karlovačke, zdrave, i mir!

Evo vam, uzljubljenia tih karstskih
Bratja, po Privisnoj Njih Cesarstka
gaj, Kraljevskoga Veličanstva Fran
ciska II. kroz Prijasnoga Nad. Her
cega Carla, prosađne jošter Nama
godine očitovatati, avsi, u kratko slo
xene u ovaj knjizici beside! Doti
su ove privelika bošan od nasačem
ja Kravokozicā, kojučebut podlozne
vama ovjice, Otci navlačito, i Maj
ke, kotikoje prie su opomenami, na
prida u njeg metnurini, sluciti budu
poznati osmub. Pobvali od onižib
sviub koja u felj ova uždarxi knji
zicu, toliko Mi sad manje snevati
zakonjimo, koliko većma iſli tebe

Jeli Majku igdi nachi, koju, za dojduča
ikarhnu vrimena, povela nebi pokuda, da
fe mogu povena naravke uteriti kozice?
Covijankoga ljubitelja nachili jeft igdi, ko
ga samom od mogučnosti misljom, nebi
ponilo face na citočito kozinoga pomora
likorenje? Orci! Majke! Ljubeznički ljudi
ki Provijednječe Božje ova vasu doversiti
pokuda. Vi farčao istom prianite; i, eto!
vech Kozicā nje.

- Joakim Stulli, Dictionarium, Budim 1801; Rječosložje, Dubrovnik 1806; Vocabolario, Dubrovnik, 1810.
- Josip Voltić, Ričoslovnik iliričkoga, italianskoga i nimačkoga jezika s jednom pridpostavljenom gramatikom ili pismenstvom, Beč, 1803.
- Tituš Brezovački, Matijaš Grabancijaš Dijak, *prazvedba u Zagrebu*, 1804.
- 1806. Kraljski Dalmatin, Zadar, *prve novine na hrvatskom jeziku*
- Ugo Foscolo, Dei Sepolcri, Brescia, 1807.
- Johann Wolfgang Goethe, Faust – Der Tragödie erster Teil, Cotta, Tübingen, 1808.
- Josip Matijević, Horvatzka Grammatika oder kroatische Sprachlehre, Zagreb, 1810.

1811. – 1820.

Drugo desetljeće 19. stoljeća u riječkome tiskarstvu i dalje obilježava tiskara Karletzky, a mogu se izdvojiti sljedeće knjige na hrvatskome jeziku: *Mali katekizmus s pitanji i odgovori...* 1815., *Sridnji iliti pokraćeni katekizmus s pitanji i odgovori...* 1818., *Knjižica-imen za hasan selskih škol...* 1819., te na talijanskom *Relazione e raccolta delle composizioni .../..., dall Giovanni Battista Jesich vescovo di Segna, Fiume, 1819.*

U Trstu Šime Starčević tiska prvu gramatiku hrvatskoga jezika na hrvatskom jeziku te jednu francuskoga jezika. Završava kratko francusko vladanje Rijekom.

Izlaze prve riječke novine *Notizie del giorno*.

Riječanin Josip Završnik u rukopisu ostavlja svoj prijedlog hrvatskoga slovopisa.

U školama je nastavni jezik talijanski i njemački.

1812. formirano Riječko municipalno vijeće; gradonačelnik postao Pavao Scarpa.

1817. – 1820. velika glad u Rijeci i loše ekonomске prilike.

1813. general Laval Nugent oslobađa Rijeku od Francuza.

1813. *Notizie del giorno*, prve riječke novine

1814. Ilirske provincije ponovno u sastavu Habsburške Monarhije.

34
Ich gäb ne, ich schlämme re, ich schla fe ein, ich fehnar che, ich traum me.

Ich er wa che, ich strot te mich, ich sie he auf, ich zie he mich an, ich tri e, ich be rhe.

Ich fröh flü te, ich ge he in die Schule, ich ler ne, ich ge he aus der Schule, ich füte le, ich fötrey e, ich bü pf, ich ro de, ich pfe se ich lin ge.

Es hun gert mich, ich es se, Es dur fet mich, ich trin te, Ich re de, ich erzäh le, ich ar beite was, ich ru he ans.

Das Haus ge rath, der Tisch, die Bank, der Stiel fer, die Stütze, die Stu be, die Lammer, die Wän de, die Fen ster, der Gang, die Küche, die Spät se kam mer, der Dus, der Herd, der Rauch fung, der Boden, das Dach, der Hu mritt.

Das Haub ge rath, der Tisch tuh, die Schüf fel, der Leit fer, das Salz jaf, der Löf fel, das Weiß fer, die Ga ba.

Das Tisch gerath, das Tisch tuh, die Schüf fel, der Leit fer, das Salz jaf, der Löf fel, das Weiß fer, die Ga ba.

Göden st. gamejen. Küche st. Tischel. Speis kammre st. Speis. Ein Geßell, etwas darauf zu stellen.

35
Zesemne, drimnjem, zafpavam, herhjem, fanjam.

Zbuditimē, protegnemē, uitaremē, opravljame, kljejm, molim.

Rucam, grem, Skole, ucimse, grem iz Skole, igrame, kričim, flačem, govorim, sičem, pivan.

Jefam gladan, jum. Jefam xedan, pijem. Govorim, pripovidam, delam, pojmem za tim.

Kucha, kuchna-vrata, kuchni-prihod, kono ba, sičala, prithivalische, luvnica, prepiet, ponestra, hodalische, kuhinja, — pech, ognische, dimnjak, pod, krov, komornja.

Pohištvo: stol, klupa, rolac, armari, skrinja, skatula, posteli, kos, polica.

stolno rubje: stolnjak, zdebla, pladanj, ali piat, lolenka, xlica, nox, vilica, ali piran.

Am Mor tins tag sticht man ei ne Gans ab
man ru pfet und bra tet sie. Da frie ge ißt ein
Stich chen Gans bra ten zu to ster.

Das Haus ge flü gal le get Ey er. Die Ey er
find gut, wisch oder hert ge fort ton, auch mit
Schmäle ein ge schlagen, und hei hen dann Ey er
und Schmäle.

Eini ge Ey er wer den den hilf nern und
Gän ten im ter ge legt. So ver den jun ge Hilf
ter. Den ten und Gän se aus ge brü tet.

Wenn die Mutter das Biech gefüttert hat, und
mit dem Kochen fertig ist, so thut sie etwas anderes.

Nach Tische frühstet sie die Schüsseln, die Häs-
sen und die Teller rechte sauber aus, daß man sie
morgen wieder branchen kann.

Si scheuet den Kessel, und schwentet die
Milchtröste und das Milchschiff rein aus, damit
die alte Milch nicht darin verfaule.

Nach dem Süßen habt sie alles Gefüre sorg-
fältig an seinem Orte auf, daß nichts zerbreche, und
daß man es ein anders Maß gleich wieder habe.

Süßchen si. Enklein. Scheuren si austreiben, um
ihm zu machen. Spülchen si. abwaschen.

O Martinji zagol'ese guška, oškubese,
i peče. Ovdi ja dobim kusich gruklin-
ske prečenje za kušati.

Domach xivina letucha nefe iajia. Ja-
ja amak jein dobra, ali tverdo iahama, ta-
kojer z' maſlou na,injena, i tada zovalo
frigana.

Na nico'a iai natadele hokofo, i guška.
Ovalo poleguje pischenici, race, i guške.

Kada Mat xivinu nakermi, i kuhanjem
je gotova, dela, iagod drugo.

Za jutjihom ona opere zdele, ionce, i
pladnje pravo cilto, da drugi dan mogu
opet luktiti za porabu.

One obrubile katal, spłahne latvice, i
golđicen cilto, daće staro mliko u njih ne
izkrifa.

Za opranjem ona po-spravi marljivo sve
posudije na frøje miltu, daće ne razbijje, i
daće drugi pat valje imati more.

Ast alles gut gedroschen, so sammeln sie das
lange Stroh in Schauke. Sie streifen sie mit
hölzernen Säbeln ab, daß keine Achren und Kör-
ner zurück bleibien.

Sie rechen das kurze Stroh oben weg. Sie
sagen das Korn mit dem Bein auf einen Haufen.
Sie sieben es durch Reuter, und fäubern es vol-
lends von Strohhalmen und Achren.

Zuletzt schüttet sie das Korn auf die Wind-
mühle. Eine treibt das Rad um, daß Staub
und Spreu davon fliegt. Der große Kern läuft
vorn heraus, der kleine fällt unten durch.

Das gewunzte Korn kommt auf den Kornboden.
Man schüttet jedes seiner Art zusammen, hier
den Norden, da den Westen, dort den Osten,
die Gerste, Erben, Linzen.

Man fasst von Zeit zu Zeit einige Säck Ge-
treide. Man führt sie in die Mühle. Dort wird
das Getreide zwischen zwei Steinen zu Mehl
germalmt.

Aus dem Kuchen macht man das Mehl zum
Hausbrot. Der Weizen gibt das weiße Mehl zu
Sennel, Nadeln, Lindeln und andern Mehl-
speisen. Der Müller kriegt sein Mahlgeld.

Germalmen si. zu Staub zerreiben.

- Šime Starčević, Nova ričoslovica ilirička, Trst, 1812.
- Šime Starčević, Nova ričoslovica iliričko-franceska, Trst, 1812.
- Josip Završnik, Iskustvo uvedenja u pravogovorenje pravoštenje i pravopisanje latinskim slovima, iliričkome, oli slaveničkome jaziku, najprikladnije složeno, 1815. (rukopis)
- Alessandro Manzoni, Inni sacri, Milano, 1815.
- Antun Mihanović, Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku, Beč, 1815.

1813. Nautička škola

1818. Niža pučka škola na Trsatu
(nastava na njemačkom jeziku)

1820. Javna škola za vokalnu i
instrumentalnu glazbu

LITANIE LAVRETANSKE.

Gofjodine pomlji.
Hukarite pomlji.
Gofjodine pomlji.
Karte učitati na.
Karte učitati na.
Oče nehetki Boxe,
Sina Odskupljenu svitu Boxe,
Dase Sveti Boxe
Sveti Boxe
Sveti Mario, Moda za nat.
Sveta Bogorodica
Sveta Divica
Majko Hukarštova,
Majko Bojanštveni miloti,
Majko Štefan
Majko Prijeta
Majko Neofkvarjenna,
Majko Nepetacina,
Majko Lipenjava,
Majko Cuđina
Majko Čudina
Majko Štefanelja,
Majko Špafelja,
Divico Primudra,
Divico Postovana,
Divico Privođana,
Divico moguća,
Divico nezadivita,
Divico Vrana,
Ogleđalo Pravde,
Priliklo Muderof.
Uroće nasa radotin,
Suds Dumka
Suds Dobrotini,
Suds slamenog Bogoljubtva,
Buxioz slamenuti,

Tome Davidov,
Tome Prilibiš,
Kučo Zlatna,
Rukobitje o Mira,
Vela Češka,
Zvžido Jastara,
Zdravje Nemocničkam,
Utečije Grislomuši,
Utečije Škaljatini
Iraljico Anđelku,
Iraljico Antipasiku,
Iraljico Prorokica,
Iraljico Apostolac,
Iraljico Pionirku,
Iraljico Upridonici,
Iraljico Ivu, Šveti,
Janje Loški, koi odinmas grile fvtia. Proti nam Gopoldine.
Janje Loški, koi odinmas grile fvtia. Utisi naši Gopoldine.
Karite Bošnjici, odinmas karite Bošnjici. Ponijuf naši Gopoldine.
Gopoldine pomiluj. Hidurte pomiluj. Gopoldine pomiluj.
Oto nes. Zdravja Mario.

Molitva
Pod tvore zastiteňe uticajnoče sveta Bogorodico! nasmíle molba
neugloči ti potřebas nashl., nego od Ivli pogiblích oflobod nař väz-
da Dívčice Hlavny, a blagovějšen Golpoju nasa, fridtováncovo
nasa, zavorotivo nasa, řečověm Sinom na pomír, tomu Sinu
nař pripomírej, tvoemu Sinu řeči píkraži.
V. Mili za nas sveta Bogorodico.
K. Da dozvini, budzca, schutzeni, Učenostník.

Pomolimo.

Milošt tvoju, molimo, Gospodine! u pameti nase uly; da koji po navistenu Anjeftikom i Lukarštu. Sina tvojega Uputuje poznamo, po mukli njegovoj, i Kriku na Ulkaršnju flavu privedeni budemo. Po istomu Lukarštu Gospodinu nascemu. Amen. M 2

- Tomaš Mikloušić, Izbor dugovanj vsakoverstnegr za hasen i razveselenje služečeh, Zagreb, 1821.
  - Josip Đurkovečki, Jezičnica horvatsko-slavinska za hasen slavincev i potreboču ostaleh stranskoga jezika narodov, Pešta, 1826.
  - Joannes Herkel (Pannonio), Elementa universalis linguae Slavicae a vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffalta, Budim, 1826.
  - Ivan Krizmanić, Raj zgubljen, 1827. (rukopis) (prijevod djela: John Milton, *Paradise lost*, 1783.)
  - Alessandro Manzoni, Tragedie e altre poesie, Firenze, 1827.
  - Ljudevit Gaj, Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisana, poleg mudrolubnegr narodnegr i progospodarnej temelov i zrokov od L. o. G. Kurzer Entwurf einer kroatisch-slavischen Orthographie nach philosophischen, nationalen und okonomischen Grundsatzem von L. v. G., Budim, 1830.

1831.- 1840.

Raznolikost u izdanjima tiskare braće Karletzky pokazuje već ovaj izbor impresuma: *po bratti Karletzky; Presso Fratelli Karletzky; gedruckt mit Gebrüder Karletzkyschen Schriften; pritiskano Slovima Antonia i Josipa Karletzky; Typis Fratrum Karletzky; Tipografi a Fratelli Karletzky; Slovima Bratje Karletzky; Karletzky testverek betuivel; typis regiae gubernialis typographiae fratrum Karletzky; dalla regia tipografi a governativa dei fratelli Karletzky; Gebrueder Karletzky; Fratelli Karletzky Tipografi governiali; tiskom kr. povl. gubernialne tiskarnice bratje Karlecki; Štamparija bratje Karleckih; Karletzky testvérek könyvnyomdájában.*

U Budimu je 1831. svjetlo dana ugledao prvi tiskani prijevod Svetoga pisma na hrvatski iz pera Matije Petra Katančića.

Osim knjiga tiskaju se i kratke forme, na stranici-dvije.

Takav je dvojezični letak s pjesmom namijenjenom mlađeži pisanom na prvoj stranici hrvatskim jezikom, i to čakavštinom, a na drugoj talijanskim jezikom - *Šipak i diraka, alli glogovina. Smislenka čudoredna za mladost / LA ROSA, E LO SPINO. Favola, che in se racchiude bella morale per la gioventú* iz 1836. Autor originala iz 1786. je Lorenzo Pignotti.

Antun Mihanović živi i radi u Rijeci, šalje u Danicu pjesmu Horvatska domovina.

1833. u Tvrnici papira Smith&Meynier započeo je radom prvi parni stroj u jugoistočnoj Europi snage 18 KS.

Antun Mihanović je od 1823. do 1828. i od 1834. do 1836. godine bio gubernijalni tajnik u Rijeci, a bio je izabran i za riječkoga poslanika na Požunski sabor.

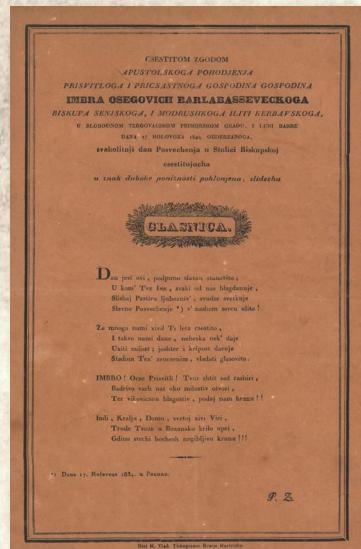
1837. župnik na Drenovi Ivan Cvetko poučava djecu pisanoj.

Giacomo Ant. Mikocz, *Il corso di navigazione teorico-pratica, raccolto e tradotto da recenti approvati autori inglesi e francesi, arricchito di nuove aggiunte, Venezia, 1833. i 1834.*

Giacomo Ant. Mikocz (Jakov Antun Mikoč), professore di nautica in Fiume

- Sveto pismo starog zakona / Sveto pismo novog zakona, Budim, 1831. prijevod Matije Petra Katančića
  - Giacomo Leopardi, I Canti, Firenze, 1831.
  - Janko Drašković, Disertacija iliti razgovor darovan gospodi poklisarom zakonskim i budućem zakonotvorcem Kraljevinah naših za buduću Dietu ugarsku odaslanem, Karlovac, 1832.
  - Ivan Derkos, Duh domovine nad sinovima svojim koji spavaju... (Genius patriae super dormientibus suis filiis: seu Folium patrioticum, pro incolis regnorum Croatiae, Dalmatiae & Slavoniae, in excitandum excolendae linguae patriae stadium), Zagreb, 1832.
  - Silvio Pellico, Le mie prigioni, Torino, 1832.
  - Ignat Alojzije Brlić, Grammatik der illyrischen Sprache, Budim, 1833.
  - Jakob Lovrenčić, Petrica Kerempuh iliti Čini i življenje človeka prokšenoga, Varaždin, 1834.
  - Ljudevit Gaj (ur.), Novine horvatzke (i Danicza horvatzka, slavonzka i dalmatinzka), Ilirska tiskara, Zagreb, 1835.
  - Pavao Štoos, Kip domovine vu početku leta 1831, Danica, br. 3, 24. prosinca (= siječnja) 1835.
  - Antun Mihanović, Horvatska domovina, Danica, br. 10, 14. sušca (= ožujka) 1835.
  - Ljudevit Gaj, Pravopis, Danica, br. 10, 11 i 12., 1835.
  - Vjekoslav Babukić, Osnova slovnice slavjanske narečja ilirskoga/ Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga, Zagreb, 1836.
  - Ignac Kristijanović, Grammatik der Kroatischen Mundart, Zagreb, 1837.
  - Niccolò Tommaseo, Nuovo dizionario de' sinonimi della lingua italiana, Napoli, 1838.
  - Antun Mažuranić, Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike, Zagreb, 1839.
  - Ivan Kukuljević Sakcinski, Juran i Sofia ili Turci kod Siska, Zagreb, 1839.
  - Alessandro Manzoni, I Promessi Sposi, Storia milanese del secolo XVIII. Milano, 1840.

1841. – 1850.

Uz budljivo i zbivanjima prepuno peto desetljeće 19. stoljeća pokazuje se u svim područjima europske, hrvatske i riječke kulture. Tako i u riječkome tisku. Bilježi se razvoj umjetničke književne produkcije, a izdvaja se zbirka pjesama Mirka Bogovića *Domorodni glasi*, u kojoj je stihovima izražen program hrvatskoga narodnoga preporoda i ilirskoga pokreta. A u skladu s revolucionarnom 1848. tiska se i niz proglaša.

U Saboru je, nakon više stoljeća, hrvatski jezik zamjenio latinski.

U Rijeci se 21. listopada 1849. osniva Narodna čitaonica riječka, značajna kulturna i prosvjetna ustanova.

Iste godine u riječku gimnaziju dolazi novi učitelj narodnoga jezika Fran Kurelac.

U obližnjem Bakru započinje radom pomorska škola, s nastavnim talijanskim jezikom.

Na talijanskom jeziku nastavlja se s objavljivanjem tekstova značajnih za komunalno djelovanje grada, ali i libreta opera koje su se izvodile u riječkom kazalištu.

Nova je tiskara Tipografia Rezza, koja tiska niz periodičkih glasila.

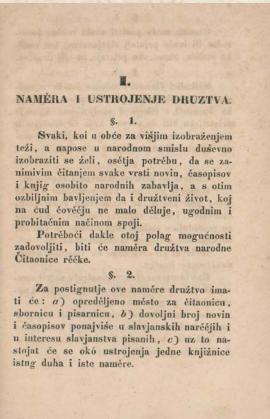
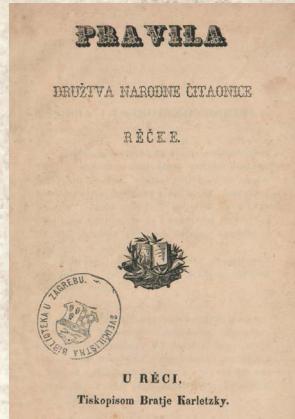
Dva se autorska imena izdvajaju, ne samo zato što su objavili značajna djela poznata i izvan ovoga kraja nego posebno po čvrstome stavu da se njihova djela imaju tiskati u skladu s njihovim filološkim načelima, ne u svemu izjednačenima s onima koje tiskare primjenjuju u svojem radu. Obojici se atribuirala tvrdoglavost, ali su uspjeli provesti svoju zamisao – i Fran Kurelac i Šime Starčević:

Govori iz rimskih pisac Frana Kurelca, Rijeka, 1849.

Katolicsansko pitalo Šime Starčevića, Rijeka, 1849.

Fran Kurelac

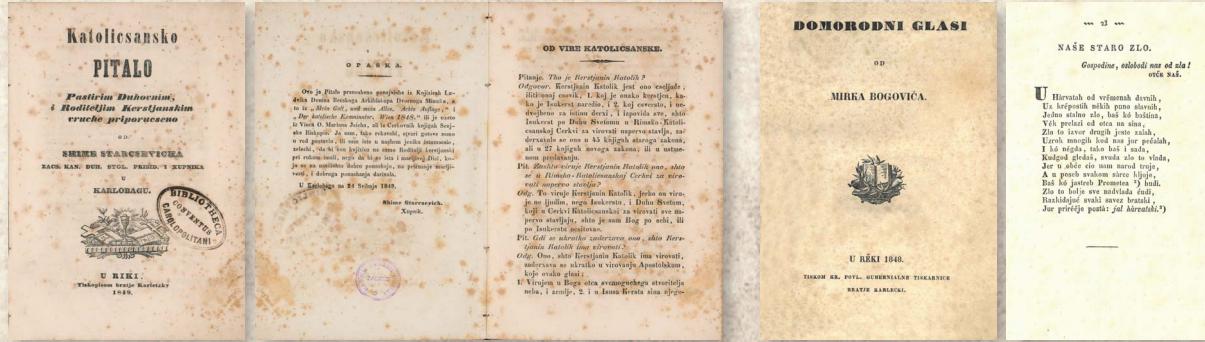
Ivan Kukuljević Sakcinski, govor održan u Hrvatskom saboru 2. svibnja **1843.**

1847. predan Kukuljević-Haulik-Bedekovićev prijedlog Hrvatskome saboru o narodnome jeziku te je na povijesnoj sjednici posljednjega staleškog zasjedanja Hrvatskoga sabora, 23. listopada 1847., hrvatski jezik proglašen službenim u javnoj uporabi.

1848. hrvatski ban Josip Jelačić imenovan je guvernerom Rijeke; Rijeka je izravno pripojena Hrvatskoj.

1849. u Rijeci je osnovana Narodna čitaonica (21. listopada 1849.).

1850. Književni dogovor u Beču

- Ana Vidović, Anka i Stanko ili Dubrava Mojanka blizu Splita, Zadar, 1841.
- Matija Mažuranić, Pogled u Bosnu, Zagreb, 1842.
- Stanko Vraz, Dragutin Rakovac, Ljudevit Vukotinović (ur.), Kolo, Matica ilirska, Zagreb, 1842.
- Dimitrije Demetar, Grobničko polje, Kolo, 1842.
- Jagoda Brlić, Čekanje, Kolo, 1842.
- Ferenc Császár, A Fiumei kikötő (I), Pest, 1842.
- Ferenc Császár, A Fiumei kikötő (II), Buda, 1843.
- Dragojla Jarnević, Domorodne poviesti, Karlovac, 1843.
- Petar Preradović, Zora puca, bit će dana, Zora dalmatinska, 1844.
- Antun Nemčić, Putosvitnice, Zagreb, 1845.
- Ivan Mažuranić, Smrt Smail-age Čengića, Iskra, 1846.
- Đuro Augustinović, Misli o ilirskom pravopisu, Beč, 1846.
- Giacomo Leopardi, Epistolario, Firenze, 1849.
- Josip Partaš, Pravopis jezika ilirskoga, Zagreb, 1850.

1849. Fran Kurelac imenovan učiteljem narodnoga jezika u gimnaziji u Rijeci.

1849. Pomorska škola u Bakru

1851. – 1860.

Cijelu Monarhiju obilježava Bachov absolutizam.

Značajan je rad osnovnih i viših škola u Rijeci na više jezika: talijanskom, mađarskom i hrvatskom. Sve se više posvećuje pozornost obrazovanju djevojaka. Također je otvoren niz pučkih škola u riječkim podopćinama.

Neka su značajna izdanja u Monarhiji vezana uz autore iz širega riječkoga kraja. U Beču je 1859. objavljena prva hrvatska sintaksa – *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije Bakranina Adolfa Vebera Tkalčevića*, a u Trstu je 1854. objavljena *Ilirska slovnica za početne učionice sastavljena po Franu Volariću, kanoniku i verhovnom nadzorniku početnih učionica u Kerku*.

Pedesetih se godina 19. stoljeća središte Monarhije Beč upisao u povijest hrvatske kulture jednim od najznačajnijih izdanja: od 1858. do 1861. u nastavcima je objavljivano *Sveto pismo Staroga i Novoga uvita*, prijevod Bračanina Matije Škarića.

1851. uspostavljen Bachov absolutizam.

 <p>IL VITA-METRO OPERA di ANTONIO FULVI CITTADINO FUMANO. VOLUME I. PREZZO DEL PRESENTE VOLUME: <i>La Generosità.</i> Tipografia di Antonio Karlesky in Fiume.</p>	<p>PREFAZIONE.</p> <p>Ai miei cortesi Associati!</p> <p>EL Gennaio del 1858, io, facendo appello alla nobiltà dell'animo Vostro, V'invitai ad associarsi a un libro che aveva in mente di dar alla luce. —</p> <p>Voi generosi rispondete all'inviito, e mi foste larghi d'un anticipo. —</p> <p>Io martellai il corto mio ingegno passeggiando alla riva del mare, come è il mio solito; ma né una sola scintilla poté uscirvi. —</p>	<p>Febbrajo</p> <p>conta 28 giorni, di cui i 2, 6, 13, 20 e 27 feriali.</p> <p>Coi balli il genio ispirasi Dei nostri mercantanti, Volumi intieri scrivono Fra vesti, nastri e guanti Che vendono a respir.</p>	<p><i>Réčnik rukokretni</i> Jakov Antun Mikoč - u pravom i. K. Rosilića Peteklojai R. E. N. 1852</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Slavenske Nomena</th> <th>Fričena ročednica</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Mojgoro</td> <td>univerzitetski-pomorski</td> </tr> <tr> <td>- il pariglioni</td> <td>univerzitetsko - logor</td> </tr> <tr> <td>Mallare, solare</td> <td>Obražali i budi</td> </tr> <tr> <td>- Radom, in corso</td> <td>pregnanti krožne argente</td> </tr> <tr> <td>Abbran</td> <td>Obražali - Obražati</td> </tr> <tr> <td>Melimoto</td> <td>Ukraši - ukražati</td> </tr> <tr> <td>Mordaggio</td> <td>Opredanju</td> </tr> <tr> <td>Storde</td> <td>La Brod</td> </tr> <tr> <td>Morsare</td> <td>Precrati - pribogati</td> </tr> </tbody> </table>	Slavenske Nomena	Fričena ročednica	Mojgoro	univerzitetski-pomorski	- il pariglioni	univerzitetsko - logor	Mallare, solare	Obražali i budi	- Radom, in corso	pregnanti krožne argente	Abbran	Obražali - Obražati	Melimoto	Ukraši - ukražati	Mordaggio	Opredanju	Storde	La Brod	Morsare	Precrati - pribogati
Slavenske Nomena	Fričena ročednica																						
Mojgoro	univerzitetski-pomorski																						
- il pariglioni	univerzitetsko - logor																						
Mallare, solare	Obražali i budi																						
- Radom, in corso	pregnanti krožne argente																						
Abbran	Obražali - Obražati																						
Melimoto	Ukraši - ukražati																						
Mordaggio	Opredanju																						
Storde	La Brod																						
Morsare	Precrati - pribogati																						

1851. Niža realna škola (priprema za razne tehničko industrijske poslove) (tri jezika: hrvatski, talijanski i njemački)

1852. Hrvatska muška župna učiona

1852. otvorene trorazredne pučke škole u podopćinama Drenova, Plase, Turnič, Mlaka, Pehlin, Kozala...

Javna pomorska učiona, upravitelj Jakov Antun Mikoč, autor rukopisnoga pomorskog rječnika *Réčnik rukokretni*, Rijeka, 1852.

1853. Privatna pomorsko-trgovačka škola, vlasnik i upravitelj: Vinko Domini

1854. Prva viša škola za odgoj i obrazovanje djevojaka, učiteljica Rozalija Vlašić

1855. Il Collegio femminile della signora Ida Baronessa de Lazzarini

1856. Risarska škola

1861. - 1870.

Ovo desetljeće u povijesti Hrvatske obilježava Hrvatsko-ugarska nagodba, a za status i daljne funkciranje Rijeke značajna je tzv. Riječka krpica.

Šezdesetih je godina cvalo riječko tiskarstvo.

Brojne vrijedne tiskovine objavljuje Stabilimento Tipo-Litografico Fiumano.

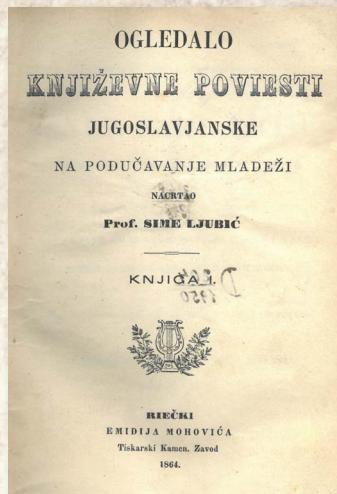
Od 1867. izlazi politički dnevnik na talijanskom jeziku *La Bilancia*.

Novine na njemačkom jeziku – *Fiumaner Zeitung* – pokrivaju aktualne riječke teme.

O odnosima u hrvatskome kulturnome prostoru svjedoči bogata ostavština pisama tadašnjih značajnih kulturnih pregalaca (npr. Franje Račkoga i Josipa Jurja Strossmayera, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Vatroslava Jagića i Ivana Mažuranića...).

1868. sklopljena je Hrvatsko-ugarska nagodba; Rijeka je kao *corpus separatum* (izdvojeno tijelo) došla izravno pod upravu ugarske vlade, što je izvedeno dodavanjem članka 66., tzv. *Riječke krpice*, na već postojeći ugovor, a potvrdio je car Franjo Josip I.

1870. Rijeka je pripojena Ugarskoj i obnovljen je gubernij.

- 334 -

и скви¹ Вояжан² под Сади³, края судна в године 1618. (*F. Glemic*, „Die Schiffe der Kaiser Karls VI.“) Тъкъде и са земи, и създа пръстъни, тънки, със тънки
тънки нариди Христо⁴. Нико⁵ и създал в еднослойното място
нина Христос⁶ Наследствен⁷, утечени⁸ и троени⁹, и зовеши¹⁰
шонгат¹¹ Балзак¹² съзкастор¹³. Благузд¹⁴ царят¹⁵, вине¹⁶ спират¹⁷
Стефан¹⁸ пада¹⁹ съзкастор²⁰. Или съзкастор²¹ на пристъп²² язгите²³
паклоняющи²⁴ и благотвори²⁵, и христоимен²⁶ пристъп²⁷. Кост²⁸.

O mno božjih, vremena ieta godopisnja 1503. kada zida nije pop u
crkv rilač smuk tolili i pramuk
stavine kneza, na čast bogat godopisni i svetom marinu
(*čao kameniti kip sv. Marina s dćima i s ličem*)
sveti marin.

PIJEZI ne samo su od velike važnosti za poviest političku sva-

koga naroda, čim su nedvojbeni dokaz njegove samostalnosti, nu i za knji-

ževnu, kad prednose narodnu sliku i reč. U jugoslavjanstvu samo Bugarska

Srbska i Bosna imaju pieneza svojih vladara napisom u narodnom jeziku

(1) Uprij u što se uskao ovaj tabak dobro sam jevi svežina. Kupljene su u sklopu god. 1865. komu na čelu stoji Župan nad poslovom: Brođe atigrine, od Dra. Ivana Gradiščića.

Tu g. Gružić navješćuje, da je stranom pročitao stari napis, koji se nalazi u crkvi Sv. Lucije

Bašćanske na otoku Krku, s kojim se je višeput zanimal trošilo nekoliko naših vještaka, ali
ne uspjelo. Gospo. Čeonić dodatačno i znjomak toga izračunata reziju, kaj bi uspada u

doba Zvonimirova (1076—1087.). Evo što je od njega pročitao izvjestitelj:

1. A . . . . . (?) o(t)ca i s(i)na i s(ve)tago duha. Az

2. оратъ Držiha pisahъ se . . . . .

225

PEČÁTI su vele važni za književnu poviest. Kod nas nemu jih deistvovalo, a ono, što se je na starih listinu do danas sačuvalo, kroz toliko vekova, bilo je većinom popisano i na svjetlo dane po Raču, Avramoviću, Solariju, Štrukom Ljetopisu, Nasu, i tд. Miklošić u dielu „Monumenta Slovaca“ napisao je nekoliko mreža ove vrste.

(j) Odmud važila ova mala hrvatska poslotica: hrati biele novce za erse dne

- Fran Kurelac, *Fluminensia ili koječega na Reci izgovorena, spevana, prevedena i nasnovana po Franu Kurelcu starinom Ogulincu a rodom iz Bruvna u Krbavi*, Zagreb, 1862.
  - Adolfo Veber Tkalčević, *Brus jezika, Pozor*, III, 1862.
  - Nicolò Gradi, *Il poeta e il genio della terra*, Fiume, 1864.
  - Dragojla Jarnević, *Dva pira*, Domobran, 1864.
  - Bogoslav Šulek, *Obrana ahavaca*, Književnik, 1/2, 1864.
  - Vatroslav Jagić, *Naš pravopis*, Književnik, 1/1 i 1/2, Zagreb, 1864.
  - Vinko Pacel, *Oblici književne hrvaštine*, Karlovac, 1865.
  - August Šenoa, *Zagrebulje*, Pozor, 1866. – 1867.
  - Ippolito Nievo, *Le confessioni di un ottuagenario*, Firenze, 1867.
  - Vinko Pacel, *Logika ili misloslovje*, Zagreb, 1868.
  - Ivan Dežman, *Réčnik lěčničkoga nazivlja*, Zagreb, 1868.
  - Dragutin Antun Parčić, *Riečnik talijansko-slovenski (hrvatski)*, Zadar, 1868.

od **1861.** do umirovljenja **1868.**

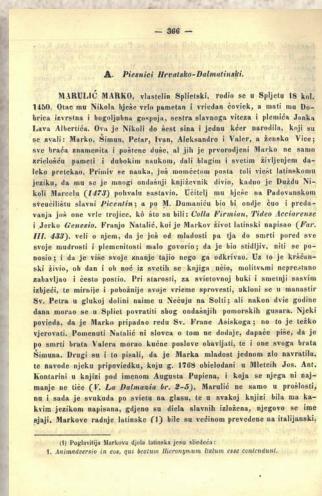
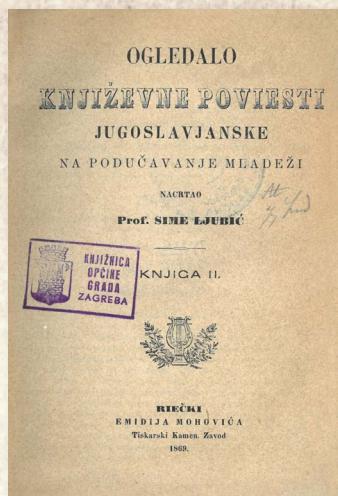
ravnatelj gimnazije u Rijeci

Antun Mažuranić

1862. Glavna hrvatska učiona

1863. Tehničko-obrtnička škola (hrvatski jezik)

1870. Državna mađarska viša srednja škola

POKORNI I MNOZI INI
PSALMI DAVIDOVI
složeni
U SLOVINJSKI JAZIK
na čisto i miru
PO ŠIMUNU BUDINEU

PESNA
O MUCI GOSPODINOVOJ
od
IVA TOMKA MRNAVICA

Iznevices na vidiči ih iznosé

L 2 PRED ZAPADSKOM PROGNOZIRJ

FRAN KURELAC

starom Ogušinac a rođom iz Brusse u Krbači.

2006

卷之三

NA RĚCI

Troškom piščevim.

1861.

卷之三

卷之三

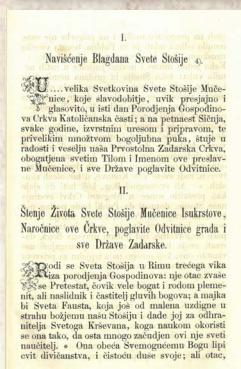
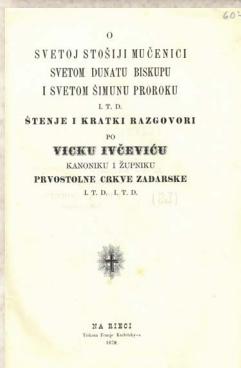
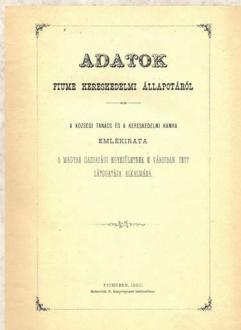
NA RĚCI
Troškoum plèevim.
1861.

NA RĚCI

Troškom piščevim.

1861.

1871. – 1880.

Gradonačelnik Rijeke je od 1872. Giovanni de Ciotta; to je zlatno doba Rijeke, obilježeno modernizacijom i urbanizacijom. Rijeka je sa zaleđem povezana ranije izgrađenim cestama, a sada i željeznicom. Započinje s radom Tvornica torpeda.

Desetljeće obilježava čvrsta veza s Peštom.

Na jezičnome se planu ističe višejezičnost velikoga dijela stanovnika, od kojih mnogi poznaju i govore čak četiri jezika: hrvatski, talijanski, mađarski i njemački.

Prate to novine i ostale tiskovine na svim tim jezicima.

U Rijeci je otvoreno više mađarskih škola, na čelu s Državnom mađarskom kraljevskom pomorskom akademijom.

1874. donesen je prvi autonomni hrvatski školski zakon *Zakon o pučkim školama i preparandijama*.

Na Sušaku je 1878. pokrenut pravaški list *Sloboda*.

1873. željeznička pruga Karlovac – Rijeka

1874. osnovana Tvornica torpeda Whitehead & Comp.

1871. Državna mađarska kraljevska pomorska akademija u Rijeci

1876. Prva mađarska mješovita škola
(nastava na mađarskom i talijanskom jeziku)

1876. Njemačka osnovna škola

1876. Privatna škola učiteljice Elise Faure (francuski jezik i ručni rad)

1877. Privatna škola Marije Morović (talijanski jezik)

1877. Viša crtačka škola

1880. Državna mađarska osnovna i građanska škola

1880. Državna mađarska ženska škola

— 110 —

DIZIONARIO
di
TERMINI MARITTIMI
ITALIANO INGLESE
e
INGLESE ITALIANO
PER
USO DELLA MARINA MERCANTILE

Editione stampata a beneficio del più fondo di Marina
amministrato dal locale Regio Governo Marittimo.

FIUME
Tipografia Francesco Karletsky
1878.

— 111 —

Bastimento che ha i fianchi rientranti.
Falling hump. Tumbling in sides.

Basti che i di cui fianchi sono più larghi su-
periormente.
flare sided ship.

Mustaglio. Straglio di mare. Catena fermata al
tagliare il mare e che serve per tenere in giù il
bompresso.
chain anchor.

Muta di vele. Corredo completo delle vele.
A suit of sails.

Napo. (Napone, nome per farlo il comando.)
Naufaggio. Perdita, perdura di un bastimento
per arremontato ed altro motivo.
wreck. Skipreweck.

Nautico. Tutto ciò che si riferisce alla scienza
nautica.
Nautic. Nautical science.

Nave. In generale la parola nave indica qua-
lunque specie di bastimento a lungo corso.
Ship. Vessel.

Nave propriamente è bastimento a tre al-
beri con tre vele.
Ship.

Navigabile. Bastimento navigabile è quello che
è forte, stagno all'acqua e provveduto del suo
necessario.
Fit for sea.

Navigare. Viaggiare per mare.
Navigare. To sail.

— 111 —

Navigazione costiera, bastimenti che non si al-
lontanano dalla costa fanno la navigazione
costiera.
Coasting. Coasting navigation.

Nebbia. Vapori umidi che coprono l'orizzonte.
Fog. Dense fog.

Nebbia leggera che copre soltanto l'orizzonte
in distanza.
Haze.

Nebbia piovigginosa.
Mist.

Nevrino. Groppo. Colpo di vento di breve du-
rata, per le più accompagnato dalla pioggia.
Squall. Squall.

Il nevrino è passato.
The squall has blown over.

Niente — all'orza! Ordine al timoniere di far
portare le vele andando di boria.
Keep her full and nover!

Niente. (Niente) Segnale al timoniere di te-
nere più all'ora, di andare con la prua pos-
sibilmente al vento.
Do not fall off! Keep her close!

Nodo. Maglia di corda o ferro che
deve essere levata. Il nodo dell'ancora ha
sei nodi di quindici braccia o *fathoms* ognuno.
Shoels.

Nodoso. Knoty.

Node. È dice anche il differente modo di an-
darre un cava, volgarmente groppo.
Hitch.

Node a gassa passante un doppino nell'altro
A carick bend.

— 219 —

Housing. House line. Commando a tre fili.
Hugh. 'Tis high the wind, the Land. Stringone
In. In la tempesta.
Hall. Il porto del bastimento.
Hurricane. Uragano.
Increase. The wind increases. Il vento au-
menta.
In sea in crosses. Il mare ingrossa.
In and out bolts. Fironi ribattuti.
Inlet. Piccolo seno.
Instru to. Assicurare.
Insurance. Sicurtà.
Irona. A ship in iron. Bastimento che non può
grande moto né poggi la banda.
Jack block. Bozzello di cavabone di alberetto.
Jack cross tree. Contro crocette.
Jack staff. Asta per la bandiera.
Jack stay. Fiorirol.
Jacob's ladder. Scalechina.
Java. Gola del Borne, del Picco.
Jett. Gestata, Scogliera.
Jewel block. Bozzello alla varca d'un pennone,
per il ghindazzo di un vescovo.
Jib. Piccoco.
Jib o Jib. Contra flocco volante a mezzo
straglio.
Jibboom. Bastone di flocco.
Jigger. Paranchinetto a mano.
Jolly boat. Scalo.
unk. Vecchio cavo per fare trinele, comando.

- August Šenoa, Zlatarovo zlato, Vienac, 1871. (izlazi u nastavcima cijelu godinu)
- Ivan Dežman, Ban Leget: opera u 3 čina (pet slika), libretto; klavirski izvadak: Ivan pl. Zajc, 1872, rukopis
- Fran Kurelac, Mulj govora nespretnâ i nepodobnâ nanešen na obale našega jezika ili: o barbarismih, Rad JAZU, 24, 1873.
- Enrico Matcovich, Racconti biondi, Fiume, 1873.
- Dragutin Parčić, Vocabolario slavo-italiano / Riečnik slovinsko-talijanski, Zadar, 1874.
- Ante Kuzmanić, Šestdeset učenjah iz primaljstva za primalje, Zadar – Zagreb – Pančevo, 1875.
- Bogoslav Šulek, Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja osobito za srednja učilišta – Deutschliche-kroatische wiessenschaft Terminologie – Terminologia scientifica italiano-croata. I. pola (A-N), II. pola (O-Ž), Zagreb, 1874. – 1875.
- Božo Babić, Nazivlje korita i jedrilja broda u hrvatskom, njemačkom i talijanskem jeziku, Kraljevica, 1877.
- Božo Babić, Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskem jeziku, Bakar, 1878.
- Đuro Daničić, Ogled, Zagreb, 1878.
- Dizionario di termini marittimi italiano inglese e inglese italiano per uso della marina mercantile, Fiume, 1878.
- Giosuē Carducci, Odi barbare, Bologna, 1878.
- Bogoslav Šulek, Jugoslavenski imenik bilja, Zagreb, 1879.
- Fran Pilepić, Kakav je riečnik hrvatskoga jezika kojega izdaje Hrvatska akademija?, Sloboda, Sušak, 1880.
- Leó Györök, Grammatica metodica della lingua ungherese con esercizi pratici, Fiume, 1880.

1881. – 1890.

Kod učenja kružne krivice može doći do novih projekcija, te se one projektuju u oblicu ravnine kružnice. Jeliko je od tih ravnina mesto tako nazvati, da bude projekcija te kružnice na njo prevrta. Kod kružnice u ravnini takođe se može učiti i otkrivati, da kada ikada projekcija njihova na koju ravninu prave, Tako kružice još jednom mogu biti u ravnini.

Kružnice devetstake kružnice mesto se još i drugogdje definisu kao projekcije kružnica na ravninu. Kružnice devetstake kružnice na ravninu, koja je kružna tri nepravilne kružne torke kružnice devetstake kružnice, to vidimo, da i ona svaki poljubij mjeru. Kružnice devetstake kružnice na ravninu, koja je kružna tri nepravilne kružne torke kružnice devetstake kružnice, to vidimo, da i ona svaki poljubij mjeru. Kružnice devetstake kružnice na ravninu, koja je kružna tri nepravilne kružne torke kružnice devetstake kružnice, to vidimo, da i ona svaki poljubij mjeru.

Upravnim čunjem, na kojem je učenje na dva razina predstaviti: II. kao crte, u kojim su dva cilindra slike, dokle jedan:

$x = f(t)$ i $y = g(t)$

ili poda tako da se učenje koristimo kao funkcije neke neobične projekcije. Međutim, da ne teknu nepravilno, držati ovaj prouđaj oslikava, te avremo neko prepravljeni, ali, pa izuzeti pravljene kružnice devetstake kružnice, da se učenje koristimo.

1.) Zadatka nam nek bude tako nepravilna, koja je u svakoj crte, u kojoj je učenje na dva razina predstaviti: II. kao crte,

Uspomni potrebiti koordinata u vrlo činju, a m u X prečinju.

On 2.) učenje na dva razina predstaviti: II. kao crte, u kojima je S spajaju projekcije na ravninu XY. Spajaju tako, O u toku M i N, te razumeti, kai ga profitira na Z za preveru OM astara za 2.) učenje na dva razina predstaviti: II. kao crte,

Osamdesetih godina 19. stoljeća, za banovanja Dragutina Khuena Hedervaryja, osnivaju se nove mađarske škole u Rijeci, a za potrebe nastave objavljene su gramatike mađarskoga jezika na talijanskom te mađarsko-talijanski rječnik.

Krajem desetljeća započinje objavljivanje i danas čitanih novina *La Voce del Popolo*.

Na riječkoj kulturnoj sceni djeluju novo kazalište i čitaonica na Trsatu.

Od 1883. aktivan je Klub za prirodne znanosti u Rijeci (Naturwissenschaftliches Club in Fiume / Club di scienze naturali in Fiume), čija se predavanja objavljiju u godišnjaku, stavljujući Rijeku na europsku znanstvenu kartu.

1882. utemeljena Rafinerija nafte na Mlaki; Rijeka dobiva modernu kanalizaciju.

1885. podignuto novo riječko kazalište Teatro Comunale Giuseppe Verdi (današnje Hrvatsko narodno kazalište Ivana pl. Zajca).

1887. osnovana Hrvatska narodna čitaonica na Trsatu.

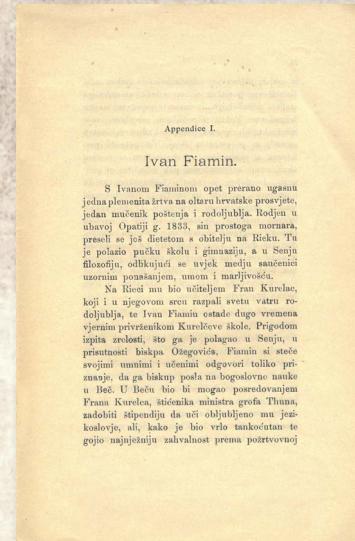
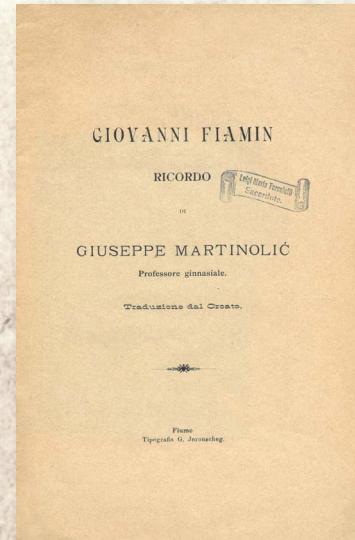
1881. Mađarska državna viša gimnazija u Rijeci

1881. Mađarska državna viša trgovacka škola

1881. Državna mađarska ženska škola i viša djevojačka škola u Rijeci

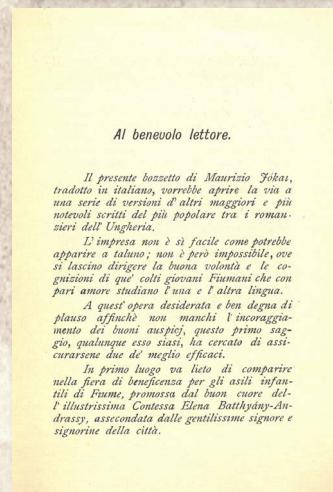
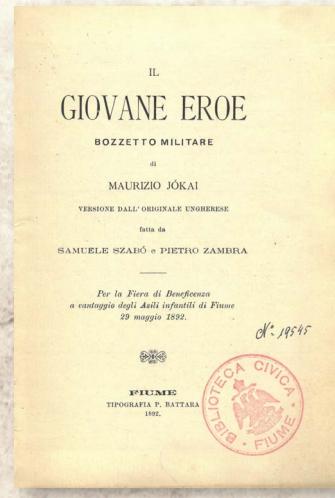
1883. Ženska osmogodišnja građanska škola

- Havas Rezső, Fiume, Földrajzi közlemények, 19, Budapest, 1881.
  - Eugen Kumičić, Olga i Lina, Sloboda, 1881.
  - Jókai Mór, Egy játékos aki nyer, Budapest, 1882.
  - Jókai Mór, Az arany ember – L'uomo d'oro (prijevod na talijanski), Fiume, 1882.
  - Rudolf Strohal, Osebine današnjega riečkoga narječja, Izvješće kraljevske velike gimnazije na Rijeci za šk. god. 1882/83, Zagreb, 1883.
  - Friedrich Nietzsche, Also sprach Zarathustra, Chemnitz, 1883,
  - Géza Kenedi, A Quarnero, Fiume és Abbázia, Budapest, 1884.
  - Pasquale Depoli, La vendetta di Elisa, Fiume, 1885.
  - Ksaver Šandor Gjalski, Pod starimi krovovi, Zagreb, 1886.
  - Dragutin Antun Parčić, Riečnik taliansko-slovinski (hrvatski) / Vocabolario italiano-slavo (croato), Senj, 1886.
  - J. Lengyel, Imre Donath, Magyar-olasz es olasz magyar szotar: a legjobb szotarak nyoman osszeallítottak, Fiume, 1887.
  - Mario Schittar (Zuane de la Marsecia), La lega di Cambray e la presa di Fiume, I Annuario del Club Alpino Fiumano, Fiume, 1889.
  - Ante Kovačić, U registraturi, Vienac, 1888. (u nastavcima)
  - Josip Kozarac, Mrtvi kapitali, Vienac, 1889. (u nastavcima)
  - Luigi Pirandello, Mal giocondo, Palermo, 1889.
  - Marcel Krušar, Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga.: (fonetičkom i etimološkom), Dubrovnik, 1889.
  - Josip Martinolić, Giovanni Fiamin / ricordo di Giuseppe Martinolić; traduzione dal Croato, Fiume, 1890.

- Izvješće Kr. velike gimnazije u Rieci (Fiume) koncem školske godine 1890./91., U Rieci, 1891.
- Izvješće Kr. velike gimnazije u Rieci (Fiume) koncem školske godine 1891./92., Na Sušaku, 1892.
- Magyar Tengerészeti Évkönyv / Annuario Marittimo Ungherese, Fiume, 1891.
- Mór Jókai, Il giovane eroe: bozzetto militare, prijevod na talijanski, Fiume, 1892.
- Ada Negri, Fatalità, Milano, 1892.
- Otmár Szinnyei, Magyar lobogó alatt az Ádrián, Budapest, 1892.
- Ivan Broz, Hrvatski pravopis, Zagreb, 1892.
- Rudolf Strohal, Hrvatska slovnica, Bjelovar, 1893.
- Giuseppe Berghoffer, Contributi allo studio del dialetto fiumano, Fiume, 1894.
- Jenő Szabó, Baross Gábor rendszere és művei. (I.), Budapesti Szemle, 209; (II.), 210, Budapest, 1894.
- Josip Kozarac, Tena, Zagreb, 1894.
- Rudolf Strohal, Osobine današnjega riječkog narječja, Rad JAZU, 1895.
- Ivan Milčetić, Čakavština kvarnerskih otoka, Rad JAZU, 1895.
- Janko Leskovar, Propali dvori, Zagreb, 1896.
- Marija Jurić Zagorka, objavljen prvi članak, Obzor, 1896.
- Jagoda Truhelka, Naša djeca: pripovijetka za mlade djevojke, Zagreb, 1896.
- Erminia Cassio-Bure, Saggio di declamazione e canto delle scuole civiche femminili, Vita fiumana, 1897.
- Silvije Strahimir Kranjčević, Moj dom, Vienac, 1897.
- Grazia Deledda, La via del male, Torino, 1897.
- Imre Donáth, Grammatica ungherese e libro di lettura, Fiume, 1898.
- Sándor Körösi, Grammatica teorico-pratica della lingua ungherese scritta ad uso delle scuole e dello studio privato, Fiume, 1898.
- Italo Svevo, Senilità, Trieste, 1898.
- Vjenceslav Novak, Posljednji Stipančići, Zagreb, 1899.
- Mirko Divković, Hrvatska sintaksa, Zagreb, 1899.
- Tomo Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1899.

DOMORODNI GLASI

I DUE FOSCARINI

NEVEN

Razdava se svake subote. Cijena mu je 4 for. za domaće, za vanjske 5 f. poštom; za pol god. polovica.

Učitelji (normal-skih i početnih učionja) i svi učenici plaćaju samo 3 for. poštom za cijelu godinu.

Tragedia lirica

IN TRE ATTI

DI

F. M. PIAVE

Izdava ga narodna čitaonica Riečka.

posta in musica da Giuseppe Verdi.

Uredjuju Dr. Josip Vranjicanji Dobrinović i Prof. Vinko Pacel.

Da rappresentarsi

Br. I.

Na Rieci 3. travnja 1858.

VII. godina

NEL CIVICO TEATRO DI FIUME

PROGLAS.

Radi sedamdeset i sedam uzroka ne razturismo proglaša o Nevenu u svjet, nego ga evo u prvom broju; za to se i ne nadamo predplatnikom do sada. Sloboda šaljemo Neven mnogim ne znajući, hoće li ga privremeno prenemati kad mudrovati i ne govorati Vas, p. n. gospodine da pretplatite nego Vam velimo samo ovolicahno:

Evo Vam Nevena na jednu sreću matino, da je on vrstan prema Vami (i da će biti i vratiti) i tako se Vi vrstan držati ga; a da tu baš pretjerate, ne treba, sudi Vam ono 5 f. koji su mu cijena za citaju godinu (a polovica za pol godine); biva od prilike ne punih sedamkr. na tjedan.

Učitelji (norm. i seoski) i svi učenici dobivaju ga u po cijene t. j. 2 f. za Neven a 1 f. za poštuvanje, dakte 3 f. na godinu. —

A oni predplatnici (ali ne predbrojnici) što od latinskog Nevena imaju pravo na III. i IV. svezak dobivat će ovaj Neven bezplatno za ova dva svezka; tako ugovorimo sa prijateljem izvadateljem; nu sile tuj nejmua nikakve.

Hvala svim onim koji povjerovaše, i bez proglaša predplatiti; hvala i onim, koji kao povjerovaše predbrojni, a hvala i ovim koji nisu nakanili ni jednu ni drugu, nego ih tobože stlimo; ovo ne vrednaj nikoga, i tako možemo pomognuti sa šest kr. na tjedan naš jedinac Neven; evo meke i dokaza:

1) Neven će po svojoj trojoi namjeni zabave, pouke i znan-

NELLA PRIMAVERA

1848.

GIOVANE EROE

BOZZETTO MILITARE

VERSIONE DALL' ORIGINALE UNGHERESE

fatta da

SAMUELE SZABÓ e PIETRO ZAMBRA

FIUME

reg. gov. dei fratelli Karletzky

Per la Fiera di Beneficenza

a vantaggio degli Asili infantili di Fiume

29 maggio 1892.